

SLOVENSKÝ ROZHLAS 1938–1945

VLADIMÍR DRAXLER

Abstract

The Slovak Radio, 1938–1945

The Slovak Radio was established in connection with the foundation of the Slovak State. Its main base was in Bratislava, with a branch office at Prešov. It developed a comprehensive schedule containing newscasts and features on culture, art and music. This contribution sketches the conditions in which the radio station worked: it was part of the authoritarian, nationalist Tiso regime and thus became the object of attempts to open it up for German interests and German war propaganda. At this time, Slovak listeners were also being targeted by Allied radio stations as well as by those belonging to Nazi Germany. When the Slovak Uprising broke out in August 1944, the Slovak radio was drawn into the row between conflicting factions. Whereas the Slovak Radio as a whole remained loyal to the government until the end of the war, individual staff members set up an insurgent radio station in Banská Bystrica, which managed to broadcast on behalf of the resistance for two months.

Keywords: Slovak State, Slovak Radio, WWII, mass media, propaganda, resistance

V první Československé republice (ČSR) byl rozhlas na Slovensku součástí Radiojournalu, rozhlasové společnosti s monopolní koncesí na tvorbu a šíření rozhlasových pořadů. Program Radiojournalu se na rozdíl od programu jiných rozhlasových společností v té době orientoval více na umění a vzdělávání, přitom se také přihlíželo k podpoře československé státnosti. Bratislavská pobočka rozhlasové společnosti zahájila činnost 3. srpna 1926. Svým posluchačům nabízela ve třicátých letech vysílání, které sestávalo zhruba z jedné třetiny z vlastní produkce a ze dvou třetin z pořadů vyrobených buď v Praze, nebo v pobočkách v Brně, Košicích nebo Moravské Ostravě. Zprávy a aktuální publicistika byly přejímány z Prahy, protože tyto části programu spadaly pod kompetenci pražské centrály rozhlasu, které poskytovala materiál přímo Československá tisková kancelář (ČTK). Zatímco centrála ve vztahu k pobočce v Bratislavě trvala na tom, aby jí bylo mj.

vyhrazeno přednostní právo na vysílání symfonické hudby, přinášela Bratislava převážně lehkou, populární hudbu.

Do šesti roků trvání válečného Slovenského štátu patřilo i působení Slovenského rozhlasu. Tento příspěvek představuje stručný nástin činnosti této rozhlasové společnosti, jejich vztahů s příslušnými státními orgány a popis nástrojů jejího působení, a to v kontextu daných politických poměrů, jakož i vysílání zahraničních rozhlasových stanic na území Slovenska. Jako pramenná základna posloužily především dokumenty Archivu Slovenského rozhlasu. Slabinou archivních fondů z válečného období je absence zpravodajských relací a mnoha publicistických textů. Archiv ale obsahuje velkou část spisového materiálu a téměř kompletní texty umělecko-dramatických pořadů. Zvukové dokumenty, až na výjimky, chybějí.

Rozhlas na Slovensku v době krize 1938/1939

Koncem třicátých let se ve vysílání Radiojournalu odrážel dramatický politický vývoj – rozpad první Československé republiky. Vzhledem k nebezpečí, které představovalo nacionálně socialistické Německo, byly do programu zahrnovány pořady, které měly připravit obyvatelstvo na možnost propuknutí války. V roce 1938, v době, kdy nastalo bezprostřední ohrožení, šířil Radiojournal informace o mobilizaci, a přispěl tak k rychlému nástupu záložníků do služby.

Ale také nepřátelé se snažili využít rozhlas pro své cíle. Německý rozhlas¹ začal v létě 1938 vystupovat s větší intenzitou proti Československu. Od 3. září 1938 zaznívaly z jeho vídeňské pobočky komentáře v češtině pod názvem Pravda vítězí a od 15. září 1938 na závěr večerní, později i polední, zpravodajské relace v němčině následovaly komentáře ve slovenštině.² Lidé ze slovenského vysílání (u mikrofonu byl vlastně stabilně pouze jediný člověk, ľudácký radikál Ľudovít Mutňanský) měli víc než morální podporu nacistů – vysílání organizovali jejich specialisté na propagandu.³ Náplň slovenských pořadů sestávala z kritiky pražské vlády, z antikomunismu a rasismu. Samostatné vídeňské relace by stěžejí znama-

¹ Oficiální název byl Říšská rozhlasová společnost (Reichs-Rundfunk-Gesellschaft – RGG). Od roku 1939 přešly postupně funkce RGG na Velkoněmecký rozhlas (Grossdeutscher Rundfunk), který byl těsně propojen s ministerstvem propagandy.

² *Delfiner, Henry: Vienna Broadcasts to Slovakia 1938–1939. A Case Study in Subversion.* New York, London 1974, 8n. Delfiner se opíral o dvě knihy Mutňanského, nejvýznamnějšího pracovníka slovenského vysílání z Vídně: *Mutňanský, Ľudovít: Tu ríšsky vysielateľ Viedeň. Vídeň 1939. – Týž: Slovenská revolúcia na vlnách éteru.* Bratislava 1942.

³ Slovenské vysílání bylo nejprve podřízeno úřadu vídeňského gaulajtra Josepha Bürckela, od konce října roku 1938 místodržícímu obsazeného Rakouska Arthurovi Seyss-Inquartovi. – Srovnej *Delfiner: Vienna Broadcasts to Slovakia* 7.

ly pro Československo hrozbu, ale byly součástí hrozivého nacistického nástupu na ovládnutí republiky, jehož prvním vrcholem byl mnichovský diktát a následná ztráta českého pohraničí.

Závěrečná etapa likvidace Československa proběhla za spoluúčasti rozhlasu. Koncem roku 1938 změnili nacisté své záměry s okleštěným Česko-Slovenskem a místo přímého ovládnutí státu jako celku upřednostnili jeho rozdělení, přičemž hodlali využít požadavků ľudáckých radikálů na nezávislost Slovenska. Proto i jejich slovenští stoupenci ve vídeňském vysílání ve slovenštině zvýšili počet separatisticky zaměřených pořadů.

V noci z 9. na 10. března 1939 poslala pražská ústřední vláda na Slovensko vojenské a četnické oddíly, které obsadily důležité objekty a zatkly vedoucí funkcionáře Hlinkovy slovenské lidové strany (HSLŠ) a Hlinkovy gardy (HG). Pro obyvatelstvo začala tato akce, která měla být opatřením k zajištění integrity státu, oznámením v ranním programu Radiojournalu. Ferdinand Ďurčanský, jeden z předních radikálů v HSLŠ, který utekl do Vídně, ještě 10. března večer komentoval v tamním slovenském programu toto jednání a označil je za nezákonné.⁴ Kritizoval politiky, kteří byli ochotni kooperovat s vládou v Praze, a vyzval Hlinkovu gardu, aby převzala moc na Slovensku. Bratislavský rozhlas odvysílal odmítavé stanovisko Karla Sidora k těmto požadavkům. Poté pokračoval až do 13. března 1939 na rozhlasových vlnách boj mezi umírněnými z HSLŠ v Bratislavě⁵ a radikály⁶ ve Vídni. Zatímco hlasy z Bratislavy nabádaly ke klidu, vyzývaly hlasy z Vídně k tomu, aby se Slovensko odtrhlo od českých zemí. Tento souboj neměl bezprostřední vliv na situaci, která byla už rozhodnuta na základě Hitlerova ultimáta Slovensku, aby vyhlásilo samostatnost. Účastníkům verbálních střetů šlo spíše o vymezení pozic a obsazení funkcí v nově se vytvářejících politických poměrech.

Účast rozhlasu na zániku meziválečné republiky vyvrcholila 14. března 1939 krátce po obědě, kdy šéf Úřadu propagandy Alexander Mach oznámil v bratislavském rozhlase, že slovenský sněm se usnesl na nezávislosti Slovenska.⁷ Po skončení zasedání sněmu přednesl v rozhlase Jozef Tiso jako hlava nového státu deklaraci o nezávislosti.⁸

⁴ Pořad byl vysílán v 21 hodin. Text viz *tamtéž* 114–117.

⁵ Karol Sidor, Rudolf Čavojský, Pavol Čarnogurský. – Srovnej *Čarnogurský*, Pavol: 14. marec 1939. Bratislava 1992, 223–239.

⁶ Ferdinand Ďurčanský, Karol Murgaš, Rudolf Vávra, Vilo Kovár. – Srovnej *Delfiner*: Vienna Broadcasts to Slovakia, 120–129.

⁷ *Čarnogurský*: 14. marec 1939, 258.

⁸ Archív Slovenského rozhlasu (ASR) Bratislava, AF 1043. Jozef Tiso, Vyhlásenie nezávislosti, Zvukový záznam, 14. marec 1939. Název exploatovaného archivu byl po nedávné reorganizaci změněn na Archív Rozhlasu a televízie Slovenska.

Formování Slovenského rozhlasu na prahu války (1939–1940)

K zániku Česko-Slovenska došlo nečekaně dokonce i pro dobře informované slovenské politiky, tím spíše pro veřejnost.⁹ Rovněž pracovníci rozhlasu na Slovensku byli událostmi překvapeni a doslova ze dne na den se museli ze spoluúčasti na programu, který byl koncipován v Praze, přeorientovat na tvorbu kompletně samostatného slovenského programu.

V oblasti zpravodajství a hudebního vysílání hrozil kolaps. Bratislavský rozhlas musel narychlo vybudovat oddělení zpravodajství, které se opíralo o nově vzniklou Slovenskou tiskovou kancelář (STK) a o její informace, získávané především z německých zdrojů.¹⁰ Když čeští hudebníci rozhlasového orchestru, tedy podstatná část tohoto nevelkého hudebního tělesa, hromadně opustili Slovensko, zůstal bratislavský rozhlas v podmínkách živého vysílání bez interpretačního zabezpečení tvorby hudebních programů. Náhrada v podobě nabídky angažmá momentálně dostupným hudebníkům a využívání hudby z gramofonových desek vracela hudební vysílání do dob před rokem 1929, kdy ještě v Bratislavě neexistoval rozhlasový orchestr.

Poštovní odbor ministerstva dopravy a veřejných prací (Ministerstvo dopravy a veřejných prací), spolu s vedoucími pracovníky bratislavského rozhlasu, se rozhodl transformovat dvě dosud existující regionální služebny na Slovensku v jednu regulérní rozhlasovou organizaci. Už za několik týdnů, 15. června 1939, tak mohl vzniknout Slovenský rozhlas.¹¹ Vedle centrály v Bratislavě se sídlem na Jakubově náměstí měl ještě pobočku v Prešově, kde už od podzimu 1938 fungovalo malé studio, které bylo náhradou za pobočku Radiojournalu v Košicích, k jejíž ztrátě došlo při okupaci jižního Slovenska Maďarskem.

Z formálního hlediska byl Slovenský rozhlas společností s ručením omezeným, jako byl též Radiojournal, pouze vlastníci podílů byli teď jiní. Většinovým

⁹ Pavol Čarnogurský, poslanec slovenského sněmu, později napsal při vzpomínce na zasedání sněmu dne 14. března 1939: „Neočekával jsem, že dojde k vyhlášení Slovenského štátu.“ – *Čarnogurský*: 14. marec 1939, 247.

¹⁰ Se vznikem Slovenského štátu dosáhla STK plné nezávislosti na Praze, nejprve byla podřízena úřadu předsedy vlády a od roku 1940 se stala samostatným podnikem. Jestliže do té doby dostávala STK informace z pražského ústředí ČTK, tak nyní přebírala veškeré zahraniční zprávy od Německé tiskové kanceláře (Deutsches Nachrichtenbüro – DNB). S tím souviselo výjimečné postavení německého oddělení v organizační struktuře STK. Srovnej *Chreňová*, Júlia: Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939–1945 (Prehľad). Bratislava 1977, 53. – *Darmo*, Jozef: Slovenská žurnalistika, 1918–1938. Martin 1966, 170. – *Baka*, Igor: Mechanizmus, ciela, a metódy ľudskej propagandy. In: *Historický časopis* 51 (2003), 2, 277–294, zde 278n.

¹¹ ASR Bratislava, Slovenský rozhlas (SR I), E 405. Spoločenská zmluva § 1, 15. júna 1939. – Dokumenty o ustavení valné hromady se nedochovaly.

vlastníkem společnosti zůstal stát, který byl i nadále zastoupen poštovní správou, nyní samozřejmě slovenskou. Podíly základního kapitálu vlastnilo osm dalších institucí převážně z kulturní sféry.¹² Nejvýznamnější z nich byla Matica slovenská, která po Slovenské poště disponovala největším kapitálovým podílem a již delší dobu projevovala zájem o aktivní účast na činnosti rozhlasu. V souladu se stanovami vznikly vedoucí orgány společnosti – valná hromada, sbor jednatelů¹³ a dozorčí rada. Jako výkonný orgán sboru jednatelů a tím v podstatě jako vedení organizace působila Správa Slovenského rozhlasu. Sestávala z předsedy společnosti, tím byl dr. Ján Novák, který byl předsedou vlády vyslán do grémia jako vedoucí organizace, a z dalších členů, kterými byli dr. Štefan Mazák jako představitel většinového vlastníka, tedy poštovního odboru na ministerstvu dopravy a veřejných prací, a dále Miloš Ruppeldt jako ředitel Slovenského rozhlasu a tím prokurista společnosti.

Dr. Novák, který byl blízký Tisovu křídlu v HSLS, neměl politické ambice ani zvláštní zájem o rozhlas a v roce 1942 odstoupil. Oproti tomu dr. Mazák, který už na pražském ministerstvu pošt a telegrafů nasbíral zkušenosti týkající se rozhlasu, představoval kontinuitu v řízení Slovenského rozhlasu, v níž setrval až do Slovenského národního povstání. Miloš Ruppeldt, autonomista a zároveň přívrženec Československé republiky i průkopník rozhlasu na Slovensku, vedl v letech 1937 až 1939 pobočku Radiojournalu v Bratislavě.

Kromě vrcholných orgánů rozhlasové společnosti, běžných v obchodních společnostech, existovaly i nestandardní orgány, které se podílely na řízení rozhlasu ve snaze politické moci zabezpečit si kontrolu nad vysíláním. Probíhající vymezování reálného postavení jednotlivých mocenských skupin ve vedení státu a s tím spojené protirečící si snahy prosadit svůj vliv i v rozhlase vedly k častým personálním změnám v těchto orgánech. Správa Slovenského rozhlasu měla do ledna 1940 co do činnosti s tzv. politickým direktoriem, vedeným kanovníkem dr. Karolem Körperem, a s tak zvanými ideovými vůdci rozhlasu, jmenovanými postupně vládou.

¹² Základní kapitál ve výši milionu slovenských korun (Ks) se skládal z těchto vkladů: Slovenský štát (Slovenská pošta) – 535 000 Ks, Matica slovenská – 150 000 Ks, Slovenská muzejní společnost – 65 000 Ks, Spolek sv. Vojtěcha – 100 000 Ks, Spolek Tranoscius – 20 000 Ks, Spolek slovenských výtvarných umělců – 5000 Ks, Slovenská liga – 45 000 Ks, Toldy kör 10 000 Ks, Svaz slovenských obchodníků s rozhlasovými přístroji – 10 000 Ks. ASR Bratislava Spoločenská zmluva § 6.

¹³ Z osmi členů vedení společnosti byli dva jmenováni ministerstvem dopravy a veřejných prací, dále jeden předsedou vlády, jeden ministrem školství a lidové osvěty, jeden ministrem zahraničních věcí a jeden vedoucím Úřadu propagandy, zbývající dva členy vedení jmenovali členové ustavující schůze. K tomuto okruhu účastníků patřil i představitel Matice slovenské. – ASR Bratislava, Spoločenská zmluva § 10. – V r. 1942 postoupil Úřad propagandy své místo ve vedení společnosti „po dobu války“ ministerstvu národní obrany. – ASR Bratislava, SR I, A2. – Výročná zpráva za rok 1942, prednesená na valnom zhromaždení Slovenského rozhlasu, spol. s r.o., dňa 20. 4. 1943, 7.

Vzhledem k nepřesně definované úloze direktoria a ideových vůdců a jejich v podstatě diletantskému a krátkodobému zájmu o rozhlasovou práci nebrala Správa Slovenského rozhlasu na jejich stanoviska a návrhy zvláštní ohled.

Mnohem vážnější vliv měl Úřad propagandy, což vyplývalo ani ne tak z členství jeho zástupců ve Sboru jednatelů, ale spíše z úkolu usměrňovat činnost rozhlasu, danou úřadu při jeho zřízení v říjnu 1938. Představitelé Úřadu propagandy, vycházejíce z vágně formulovaného poslání úřadu, se vehementně snažili zasahovat do rozhlasové činnosti, a to i čistě na základě vlastních představ, bez opory právních norem. Důležitou roli přitom hrálo personální propojení mezi Úřadem propagandy a Hlinkovou gardou. Alexander Mach, první šéf Úřadu, byl po 14. březnu 1939 také vrchním velitelem Hlinkovy gardy.

Právě Mach měl výhrady vůči Ruppeldtovi. Byl s ním ve styku už od konce roku 1938, i když jen nepřímou. Tehdy zachovával rozhlas v Bratislavě programovou linii vytyčenou vedením Radiojournalu. V srpnu 1939 musel Miloš Ruppeldt místo ředitele Slovenského rozhlasu opustit. Dokumenty o důvodech jeho odvolání nejsou k dispozici, ale nebylo žádným tajemstvím, že Ruppeldt zaujímal kritický postoj k politice HSLS. Jistou roli mohla sehrát skutečnost, že za Ruppeldtova ředitelování propustili z bratislavského rozhlasu technika, který ve službách Hlinkovy gardy odposlouchával telefonní hovory rozhlasových pracovníků.¹⁴ Určitou váhu mohly mít i veřejně prezentované výhrady Ruppeldtova bratra Fedora, biskupa evangelické církve, vůči politice HSLS.¹⁵

Ředitelem byl jmenován Emil Rusko, autor mnoha inovací v košickém vysílání, interpret, reportér a režisér, po listopadu 1938 šéf literárně-dramatického vysílání v Bratislavě.¹⁶

Nemáme k dispozici dostatečné množství dokumentů, které by nám umožnily vytvořit si představu o tom, jak pracovníci rozhlasu přijímali nové politické

¹⁴ Technik odposlouchával pro Hlinkovu gardu telefonní hovory mezi bývalým tajemníkem bratislavské pobočky Radiojournalu Juliem Randýskem v Praze a tajemníkem Slovenského rozhlasu Jánem Baladou v Bratislavě. Hlinkovi gardisti zatkli v červenci 1939 Randýska při jeho návštěvě v Bratislavě kvůli údajné špionáži. Šlo o docela banální záležitost: Technik si z přílišné horlivosti chybně vyložil obsah jednoho telefonátu, ale protože HG byla na celé věci zainteresována, hrozily nepříjemnosti. Vedení rozhlasu pomohlo Randýskovi na svobodu a propustilo daného technika. ASR Bratislava, SR I, Bb114, zápis z 8. zasedání správy rozhlasu ve dnech 3. a 4. 8. 1939.

¹⁵ Fedor Ruppeldt vystupoval již ve třicátých letech proti HSLS. Koncem roku 1939 inicioval petici evangelických duchovních proti zneužití jména Andreje Hlinky jednak k označení organizace Hlinkova garda a též Hlinkova mládež a jednak proti některým praktikám těchto organizací. Později byl aktivním účastníkem odboje. V letech 1940 a 1944 byl vzat do vazby. – *Augustínyová, Eliza: Vlastenectvo ako láska k svetu*. In: *Slovo* z 26. 8. 2009.

¹⁶ Rusko se zúčastnil poprvé zasedání správy rozhlasu 31. srpna 1939. ASR Bratislava, SR I, Bb1-20. Zápis ze zasedání správy rozhlasu dne 31. 8. 1939.

poměry. Během první republiky pracovaly ve slovenských pobočkách rozhlasu na základě personální politiky Radiojournalu výhradně osoby, které byly vůči státu loajální. Z velké části přešli tito lidé do Slovenského rozhlasu, neboť vzhledem k nedostatku lidí se zkušenostmi s prací v rozhlase ani nebyla jiná alternativa. Poté, co někteří ze zaměstnanců v Radiojournalu počali pociťovat omezení, jež byla jejich iniciativám kladena, nabídl jim Slovenský rozhlas možnost přechodu z nižších postů na vedoucí místa. Vyšší společenské postavení a osobní prospěch však nebyly tou jedinou a často ani tou nejdůležitější změnou, kterou jim nové poměry přinesly. Mnohem více rozhodující byl fakt, že se jim otevřel nový prostor k uspokojení profesních ambicí.

Šéfem technického odboru Slovenského rozhlasu se stal někdejší referent přednáškového oddělení Ing. Dobroslav Chrobák. Jedno z jeho prvních nařízení se týkalo získání do té doby chybějící nahrávací techniky.¹⁷ Hudební skladatel Alexander Moyzes, který postoupil z postu vedoucího hudebního oddělení na místo šéfa hudebního odboru, začal na novém postu tím, že se postaral o obnovu bratislavského rozhlasového orchestru. Od počátku měl přitom na mysli, že má být utvářen jako symfonický soubor, jaký v čase Radiojournalu měla přednostně Praha.¹⁸ Spisovatel Ludo Zúbek, dříve referent literárního oddělení, od roku 1939 šéf odboru mluveného slova, usiloval o rozšíření dramatického vysílání, a to nejen z hlediska žánrového spektra, ale i ve smyslu většího zastoupení jiné než národní dramatické tvorby. Anton Prídavok, nejprve referent pobočky Radiojournalu v Košicích, se stal ředitelem pobočky Slovenského rozhlasu v Prešově. V souvislosti s organizací programu, která byla za první republiky v kompetenci pražské centrály, vznikla v březnu 1939 vlastní programová redakce pod vedením Jána Bálinta. Podobné změny se uskutečnily též na nižších úrovních organizační struktury rozhlasu.

Program, který se v průběhu roku 1939 konsolidoval, připomínal jak svým obsahem, tak i jednoduchou strukturou program bratislavské pobočky

---

¹⁷ *Tamtéž.*

¹⁸ Výjimečné postavení pražského rozhlasového orchestru v oblasti symfonické hudby bylo stanoveno pražskou centrálou rozhlasové společnosti v roce 1929 a bylo zdůrazňováno na takřka všech konferencích Radiojournalu o programových otázkách v následujícím desetiletí. Tehdy orchestr v Bratislavě vůbec nebyl s to interpretovat symfonická díla, neboť až do podzimu roku 1938, kdy se do Bratislavy po zrušení pobočky Radiojournalu v Košicích přistěhovali členové košického orchestru, neměl bratislavský orchestr na základě rozhodnutí pražské centrály nikdy více než 28 členů. Srovnej *Patzaková, Anna*: Prvních deset let československého rozhlasu. Praha 1935, 320. – *Potůček, Jaroslav*: Ročenka československého rozhlasu 1938. Praha 1938, 38. – *Vajdička, Ľudovít*: Hudobné vysielanie rozhlasu na Slovensku v 20. stor. In: *Draxler, Vladimír* (ed.): Príspevky k dejinám rozhlasu 8 (2003), 5–37.

Radiojournalu. Všechny pořady byly vysílány živě. V ranním, poledním, večerním i nočním programovém bloku dominovaly zprávy dodávané STK. Po večerních zprávách následoval desetiminutový pořad Aktualita, jehož texty se dochovaly právě tak málo jako jména vesměs externích autorů. Na základě názvu tohoto pořadu se můžeme domnívat, že pořady obsahovaly komentáře k aktuálnímu dění, ale v jakém spektru se pohybovaly, není známo. Dále zahrnoval program přednášky orientované na vzdělávání, rozhlasové hry a rozhlasová pásma – tzn. předchůdce moderních rozhlasových features – a reportáže. Více prostoru než slovesné pořady zaujímal hudba, tedy vystoupení sólistů – zpěváků, instrumentalistů nebo malých sborů. Od 16. dubna 1939 bylo možné poslouchat obnovený rozhlasový orchestr, i když zpočátku vystupoval jen v malém obsazení.¹⁹

Také politické organizace dostaly nyní prostor pro vlastní pořady. Až do roku 1945 byla část programu utvářena funkcionáři HSEŠ, Hlinkovy gardy a Hlinkovy mládeže a dále autory, kteří byli s těmito organizacemi spjati. Charakter uvedených organizací naznačuje, že přitom šlo o politická témata, s nimiž chtěli prostřednictvím rozhlasu oslovit širokou veřejnost.

Podobně jako v dobách Radiojournalu byly vysílány také pořady pro vybrané skupiny posluchačů, především pro zemědělce a žáky. K první skupině promlouvali v neděli v poledne odborníci na rostlinnou výrobu a chov zvířat, na ovocnářství, lesnictví, odborníci z oblasti potravinářského průmyslu a zemědělského školství. Pro žáky, popř. studenty vysílal rozhlas prakticky každý všední den. Pořady pro jednotlivé stupně škol přinášely v souladu s učebními osnovami témata z různých vyučovacích předmětů a vědních oborů a dále příspěvky z oblasti umění a kultury, obzvláště činohry, dramata a hudbu.

Mnoho místa v programu zaujímaly náboženské pořady. V souladu s významným postavením katolické církve ve Slovenském štátě byla převážná část těchto pořadů věnována katolicismu, ale i evangelíci měli své místo v programu. Pravidelně se vysílaly přenosy bohoslužeb a kázání, kromě toho též nábožensky zaměřené publicistické příspěvky teologů a sporadicky rozhlasová pásma s náboženskou tematikou.

Slovenský rozhlas navázal na program Radiojournalu pro národnostní menšiny. Pro maďarské posluchače však nabízel týdně už jen dva hodinové pořady, zatímco němečtí posluchači mohli každý den poslouchat magazín v rozsahu 45 minut, na který navazovala čtvrt hodina zpráv. K tomu běželo v neděli ráno další půlhodinové vysílání a kromě toho existoval pořad pro německé školy. Politizace

---

¹⁹ Srov. *Schimpl*, Kornel: Orchestr Slovenského rozhlasu a jeho program. In: Slovenský rozhlas. Příloha časopisu Nový svet 14 (1939), č. 23, 1.

pořadů původně orientovaných převážně na vzdělávání a umění byla brzy patrná. Bylo to obzvláště zřetelné v případě německého vysílání, které bylo zaměřeno nacionálně socialisticky, maďarské relace byly politicky orientované méně a v souladu s režimem Slovenského štátu. V rusínském programu, který se dostal do vysílání až v roce 1941, neměla politika téměř žádný prostor.

Maďarské a později též rusínské pořady v rozhlasovém programu vytvářeli pracovníci Slovenského rozhlasu. Jinak tomu bylo s německými pořady: Byly vytvářeny zpočátku oddělením propagandy Deutsche Partei, politické organizace německé menšiny na Slovensku. Od dubna 1940 je vytvářelo německé oddělení Slovenského rozhlasu pod vedením Rudolfa Fochlera, který byl vyslán z Německa. Toto oddělení patřilo sice oficiálně ke Slovenskému rozhlasu a bylo jím financováno, ale jak personální záležitosti, tak podoba programu byly věcí pouze Deutsche Partei, což občas vedlo ke konfliktům s vedením Slovenského rozhlasu.²⁰

Zvláštní bylo zastoupení národnostních menšin mezi podílníky rozhlasové společnosti. Mezi nimi se nacházel maďarský kulturní spolek Toldy kőr, ale chyběl zástupce slovenských Němců, kteří byli po ztrátě jižního pohraničního území početně nejsilnější menšinou na Slovensku. Deutsche Partei požadovala pro tuto menšinu zastoupení ve vedení rozhlasové společnosti prostřednictvím spolku Heimatwerk,²¹ ale tento požadavek nebyl splněn. Chybějící zastoupení bylo vyrovnáváno velkým rozsahem německého programu.

Když se zdálo, že se rozhlasový program po turbulencích jarních a letních měsíců na sklonku léta 1939 stabilizoval, došlo k přepadení Polska ze strany Německa. Publicisté jako Karol Murgaš a jiní ve vysílání ospravedlňovali slovenskou účast ve válce proti Polsku s odkazem na obce, které byly po první světové válce obsazeny Poláky. V tomto duchu byly v následujících letech vysílány z oněch obcí četné reportáže.

V pořadech uměleckého slova válečná tematika v podstatě absentovala. Nebylo vidět, že by rozhlas upůsobil „těmto dynamickým tendencím také uměleckou stránku svých pořadů“.²²

²⁰ Požadavkům vedení Slovenského rozhlasu bylo ne vždy vyhověno. V listopadu roku 1941 uložila správa rozhlasu řediteli Ruskovi, aby „se důrazně zasadil o to, aby se německé oddělení podřídlilo všem nařízením a zvyklostem, které platí pro ostatní oddělení“. ASR Bratislava, SR I, B1-165. Zápis z 64. zasedání správy rozhlasu dne 10. 11. 1941. Poté se již v dochovaných materiálech správy rozhlasu nenacházejí žádné doklady svědčící o stížnostech na chování, jednání pracovníků německého vysílání.

²¹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-56. Zápis z 51. zasedání správy rozhlasu dne 12. 4. 1940.

²² *Rusko, E.:* Sme na stráž! Nový svet, 14 (1939), č. 37, 1.

V předvečer německo-polské války zaktivizovali nacisté slovenské vysílání z Vídně, aby přivedlo posluchače na Slovensku k akceptování agrese.²³ Po porážce Polska se slovenští pracovníci tohoto vysílání snažili o jeho zachování, ale nacisté ztratili o tento již nepotřebný nástroj propagandy zájem a slovenské vysílání zaniklo.²⁴

Ohlásil se ale britský rozhlas, jehož vedení v roce 1938, kdy Velká Británie přenechala Československo Německu, nepovažovalo za nezbytné, aby podporoval občany ohroženého státu. Poté co Velká Británie vstoupila do války, obrátila se karta také v rozhlasové politice. British Broadcasting Corporation (BBC) vytvářela programy pro země v mocenském dosahu nacionálně socialistického Německa a již 8. září 1939 se vysílal první čtyřhodinový pořad pro obyvatele bývalého Československa. 6. prosince 1939 pak poprvé ve vysílání zazněla slovenština.²⁵ Od konce roku 1939 vysílalo BBC třikrát denně česky a příležitostně i slovensky.

Jedním z deseti jazyků, v nichž vysílal sovětský rozhlas v letech 1938/39 pořady pro zahraničí, byla čeština.²⁶ Začátkem roku 1940, jak to podle všeho vypadá, ale Sovětský svaz české vysílání zase přerušil – nic překvapivého po podpisu sovětsko-německého paktu ze srpna 1939.²⁷ Hlavním rozhlasovým zdrojem informací na Slovensku ze zahraničí tak načas zůstalo BBC.

Program Slovenského rozhlasu vzbuzoval po porážce Polska dojem, jako by se válka Slovenska vůbec netýkala. Slovensko bylo představováno jako pokojná země, jako příslovečný nedotčený ostrov uprostřed moře zmítaného bouřemi války. Rozhlas přinášel zprávy o budování státu, reportáže o nových továrnách, železničních tratích, školách i obytných domech anebo o práci na polích. Pevné místo v programu zaujímaly též přenosy z oslav, veřejných projevů, slavnostních vojenských přehlídek či církevních svátků. Různé instituce, které byly vytvořeny v souvislosti se vznikem Slovenského štátu, se snažily dát o svojí existenci vědět, přičemž jejich funkcionáři považovali za samozřejmé využít k tomu rozhlas. Správa Slovenského rozhlasu chtěla snížit počet pořadů tohoto typu s odůvodněním, že narušují

²³ Slovenský národný archív (SNA). Bratislava. The National Archives of the United States (NAUS) Washington. Microcopy T 175 – 515, snímek 9382466470 a další.

²⁴ *Delfiner*: Vienna Broadcasts to Slovakia 10.

²⁵ Dejiny slovenskej redakcie BBC v skratke. In: www.bbc.co.uk/slovak/ (poslední přístup 4. 2. 2011).

²⁶ Gurevič, Pavel Semenovič / Ružnikov, Vsevolod Nikolajevič: Sovetskoje radioveščanije. Stranicy istorii. Moskva 1976, 163–166.

²⁷ Diller, Ansgar: Rundfunk in Deutschland. Svazek 2. Rundfunkpolitik im Dritten Reich. Berlín 1980, 396. – Ani práce Gureviče a Ružnikova o dějinách sovětského rozhlasu, ani vzpomínky tehdejšího spolupracovníka slovenského programu ze Sovětského svazu Štefana Raise tuto informaci neobsahují, ale z pohledu tehdejších německo-sovětských vztahů lze soudit, že je pravdivá. Srovnej Rais, Štefan: Tajná vysílačka Za slovenskú slobodu. in: Kapitoly z dejín čs. rozhlasu. Svazek 1. Praha 1964, 73–101.

program a zatěžují rozhlasový rozpočet. Proto vydala rozhodnutí, že pro takovéto přenosy je nutný předchozí souhlas rozhlasu. Avšak ke znatelnému snížení počtu takových pořadů nedošlo.²⁸

V rozhlasové publicistice zaujímaly velký prostor pořady, které se věnovaly umění, etnografickým zajímavostem, historii, literatuře, hudbě, životu umělců, regionálním a místním zvláštnostem a přírodě.²⁹ Co ale v programu chybělo, byla instrumentalizace literárně uměleckého žánru pro politické účely, která byla běžnou praxí u jiných rozhlasových stanic, a to nejen v nacionálně socialistickém Německu a v dosahu jeho vlivu.³⁰ Skromný dramatický repertoár v letech 1939/40, sestavený dramaturgem Gabrielem Rapošem, zahrnoval díla ze zahraniční klasiky i novinky ze zahraniční literatury, dále hry a dramatizace literárních předloh slovenských autorů.³¹ Malý okruh originálních rozhlasových her rozšířil Anton Prídavok (Kříž nad Nitrou), Štefan Graf (Vzpouora umělců) a několik dalších. Margita Figuli vytvořila pod titulem *Sen o životě volné zpracování biografického románu Andrého Mauroise Ariel o P. B. Shelleyem*, jednu z nejlepších slovenských rozhlasových dramatizací oněch let. V předvečer druhé světové války odvysílal rozhlas pacifistickou hru *Cizinec*, kterou napsala Mária Oravcová.

Při vytváření pořadů s klasickou hudbou již rozhlas používal svůj vlastní orchestr, i když jeho nové formování se kvůli nedostatku vhodných hudebníků dařilo pomaleji, než by si to býval jeho šéf Alexander Moyzes přál. V pořadech s populární hudbou převládala slovenská tvorba, ale hojně hrány byly také německé hudební skladby. Od hudebních skladeb s anglickými texty rozhlas ustoupil na

²⁸ ASR Bratislava, SR I, Bb1-36. Zápis z 30. zasedání správy rozhlasu dne 1. 12. 1939.

²⁹ Autory rozhlasových pásem a reportáží, zabývající se uvedenou tematikou, byli až do r. 1944 Dobroslav Chrobák, Ludo Zúbek, Anton Prídavok, Ján Kalina, Elena Holčecyzová, Jozef Kolarčík, Ján Kostra a další.

³⁰ Výjimkou z tohoto pravidla byla adaptace divadelní hry Jána Borodáče *Chlapci na stráži* a dramatické pokusy Jána Doránského *Gardisté* a *Hořké dny*, které se vztahovaly k maďarské invazi do východního Slovenska v roce 1939.

³¹ Světová klasika byla zastoupena díly jako *Antigona*, autor Sofoklés; *Zdravý nemocný*, autor Moliér; *Úklady a láska*, Schiller. Frekventovaná byla dramatická tvorba nebo dramatizace pröz autorů 19. století: *Hrabě Monte Christo*, autor Alexander Dumas; *Koňské příjmení* a *Medvěd*, autor Čechov (obě díla byla produkována v Prešově); *Paní z námoří* a *Stavitel Solness*, autor Henrik Ibsen; *Balthasar*, autor Anatole France; *Maryša*, Alois a *Vilém Mrštíkovi*; *Cyrano de Bergerac*, autor E. Rostand. Novější zahraniční autoři – i když jen ze začátku 20. století – zde měli též své místo, jmenujme např. *Monna Vanna*, autor Maurice Maeterlinck; *La Gioconda*, Gabriele d'Annunzio; *Přesýpací hodiny*, William Butler Yeats. Pochopitelně se nezapomínalo ani na domácí autory, jako byli Ján Kalinčiak a jeho dílo *Restaurace*; Jozef Hollý a jeho dílo *Kubo*; Martin Kukučín a jeho dílo *Ryšavá jalovice*; Martin Rázus a dílo *Júlia*; Ivan Stodola a dílo *Čaj u pana senátora*; Jozef Ciger Hronský a dílo *Automat*. Dokonce bylo odvysíláno i dílo *Matka Gregora Tajovského*, i když autor kvůli svému veřejně přiznanému odmítání režimu upadl do nemilosti.

základě příslušné výzvy Úřadu propagandy.³² Hudební pořady u příležitosti státních svátků byly samozřejmostí.

Německé instituce se v tomto období do činnosti Slovenského rozhlasu nevměšovaly. Mezi Slovenským rozhlasem a rozhlasem v Německu a zejména s německými elektrotechnickými firmami ale panovaly čilé styky. Obě rozhlasové společnosti spolupracovaly při utváření programu, obzvláště si vyměňovaly hudební pořady a přenosy sportovních událostí.

Při těchto sportovních přenosech zaujímal první místo fotbal. Slovenský rozhlas vysílal už 12. prosince 1939 reportáž z přátelského utkání Německo-Slovensko v Chemnitz, další utkání následovala. Začátkem roku 1940 byly na programu reportáže ze závodů v zimních sportovních disciplínách v rámci tzv. Zimního týdne.³³ Tato akce se konala v Garmisch-Partenkirchen od 1. do 4. února 1940. Závodů, jichž se účastnili sportovci z Německa a z jeho společených nebo na něm závislých států, včetně Slovenska, byly jakousi náhradou za zimní olympijské hry, které se kvůli válce nekonaly. Vzhledem k těmto okolnostem měly však spíše propagandistický než sportovní význam.

Rozhlas a pokus o nacifikaci Slovenska (1940–1941)

Berlínů nezůstaly očividně skryty rozdíly mezi konzervativci a radikály v HSLS. Ještě větší pozornost musely vyvolat pokusy o vytváření samostatné zahraniční politiky, které koncem roku 1939 a na počátku roku 1940 podnikal ministr zahraničních věcí Ferdinand Ďurčanský. Při setkání Tisa s Hitlerem v Salcburku 28. července 1940 prosadil Hitler odvolání Ďurčanského z vlády a další změny ve prospěch radikálů, kteří usilovali o to, aby se na Slovensku uskutečňovala politika podle nacionálně socialistického vzoru.

Důsledkem salcburských jednání byly změny v čele Úřadu propagandy. Na místo Alexandra Macha, který byl jmenován ministrem vnitra, přišel Karol Murgaš, který patřil k radikálnímu křídlu HSLS a byl spoluorganizátorem a vedoucím funkcionářem Hlinkovy gardy. Jedním z prvních Murgašových činů vůči rozhlasu bylo vydání příkazu, že rozhlasoví reportéři mají při práci nosit uniformy Hlinkovy gardy; němečtí reportéři uniformy nosili. Příkaz byl, jak se uvádí v pramenech, „vzat na vědomí“.³⁴ Po opakovaných výzvách se jím Správa Slovenského rozhlasu vícekrát zaobírala; realizován ale nebyl.

³² ASR Bratislava, SR I, Bb1-61. Zápis ze 3. zasedání správy rozhlasu dne 16. 5. 1940.

³³ ASR Bratislava, SR I, Bb1-46. Zápis ze 40. zasedání správy rozhlasu dne 26. 1. 1940.

³⁴ ASR Bratislava, SR I, Bb1-81. Zápis z 23. zasedání správy rozhlasu dne 5. 9. 1940.

Nejsou k dispozici žádné informace o obsahové stránce programů, které byly vytvářeny politickými funkcionáři a externími publicisty (Aktuality, Co přinesl týden státu?), ale očividně byly vysílány také příspěvky, které se zabíraly salcburskými jednáními a nacionálně socialistickou linií propagovanou radikály. Kromě toho vysílal rozhlas svůj obvyklý publicistický program. Výjimku představoval seriál Seznamujeme se s Německem, který byl vysílán v roce 1941 jedenkrát měsíčně. Pořad přinášel informace o Německu, o sjezdech NSDAP, o Adolfu Hitlerovi, německé hospodářské politice aj. – vše bylo posíláno z Německa.

Vedení literárně-dramatického vysílání reagovalo na závěry salcburských jednání rezolutním prohlášením publikovaným v programovém časopise Slovenský rozhlas: „Také program se zaměřením na literaturu nemůže zůstat uzavřen novému hnutí, které musí také proniknout do naší literatury, a proto se budou vyrovnávat počty činoher a dramatizací klasických děl z domácí či zahraniční tvorby s počtem her s politickým charakterem.“³⁵

Avšak hry s politickým charakterem nelze v programu rozhlasových her v letech 1940/41 nalézt. Repertoár se skládal z adaptací divadelních her a dramát, děl Shakespeara, Balzaca, Lessinga, Ostrovského, Ibsena, Büchnera, Begoviće, Sobody, Heltaie a jiných.³⁶ Kromě nich vysílal rozhlas také slovenské hry, mimo jiné Jánošík Márie Rázusové-Martákové, Maškarní bál Janka Jesenského a Hana Martina Rázuse.

Rozhlas dával přednost veselohrám – od de Brueyho zpracování starofrancouzské frašky Advokát Pathelin přes novější práce, jako byly např. Dva tucty rudých růží od Benedettiho, Vina Edny Lawrence od Ayny Randové, autorky scénářů z Hollywoodu, až po skeče a aktovky. Upřednostňováním komediálního žánru reagoval rozhlas na válečné poměry a poskytoval posluchačům žádanou úlevu. Tak debutoval na Nový rok 1941 Peter Karvaš s komedií Strýček z Ameriky, jeho skeče bývaly poté na programu početně zastoupeny, Alexandr Vidner napsal veselohry jako Můj syn diplomat.

Rozhlas v Prešově nabízel posluchačům vedle rozhlasových her i kabaretní pořady. Ty téměř všechny pocházely z dílny Jána Kaliny (Ladislav Schwarz). Kalina překračoval někdy hranici mezi humorem a satirou, na což karikované osoby nebo instituce – např. Úřad propagandy – reagovaly s nelibostí. Když se na zaměření těchto pořadů navzdory stížnostem nic nezměnilo, nařídila Správa Slovenského

³⁵ Literární program v novej sezóne. In: Slovenský rozhlas. Programový časopis 1 (1940) č. 33, 1.

³⁶ Jednalo se o díla Timon Aténský, Evženie Grandetová, Emilia Galotti, Bouře, Nora, Dantonova smrt, Boží člověk, Směry života, Lékař a smrt.

rozhlasu v létě 1941, aby se vysílaly už jen z Bratislavy.³⁷ Kalina předsedal na tvorbu rozhlasových pásem, jakož i na překlady a adaptace dramatických děl.

V roce 1940 mělo být obsazeno uvolněné místo v režii. Správa rozhlasu navrhla na toto místo Andreje Bagara, kterého Němci krátce předtím propustili z koncentračního tábora v Dachau, a požádala Úřad propagandy o schválení. Úřad propagandy souhlasil a Slovenský rozhlas přijal 8. listopadu 1940 do svých řad bývalého vězně koncentračního tábora.³⁸ Bagar měl už tři dny poté na starosti režii Lessingova dramatu *Emilia Galotti*, ovšem jen jako Ján Minárik, protože Úřad propagandy podmínil přijetí používáním pseudonymu. Od března 1941 směl Bagar pracovat pod vlastním jménem a v červnu ho jmenovalo vedení rozhlasu šéfredisér.³⁹

V oblasti hudebního vysílání usiloval Alexander Moyzes o doplňování orchestru a o jeho dobudování na symfonické těleso. Pokračoval ve snahách o organizaci veřejných koncertů, přičemž měl podporu šéfa orchestru Kornela Schimpla. V září 1940 předložil hudební odbor vedení rozhlasu memorandum s návrhem, aby se zvýšil počet členů orchestru a pořádaly se veřejné koncerty. Rozhlas sám nedisponoval prostorem, jenž by byl dostačující pro akci za účasti početnějšího publika. Správa proto vydala doporučení, aby se hudební odbor obrátil na ministerstvo vnitra s žádostí o poskytnutí prostor v budově ministerstva na dunajském nábřeží.⁴⁰ Avšak netrpělivý hudební šéf vůbec nečekal na výsledek jednání a uspořádal 16. října 1940 ve velkém hudebním studiu v budově rozhlasu na Jakubově náměstí alespoň veřejný komorní koncert s rozhlasovým orchestrem.⁴¹

Dva dny poté se účastnil Moyzes koncertu Dolnorakouského orchestru ve Vídni, a to jako skladatel jednoho z uváděných děl, koncertu, který dirigoval Kornel Schimpl.⁴² Tímto koncertem začala vystoupení hudebníků bratislavského rozhlasu v Rakousku, které bylo „připojeno“ k Německu, a potom také v Německu. Hudebníky, podobně jako sportovce, těšila možnost prezentovat se před zahraničním publikem, politicko-propagandistický aspekt německého zájmu o jejich vystoupení jim ale unikal.

³⁷ ASR Bratislava, SR I, Bb1-142. Zápis ze 41. zasedání správy rozhlasu dne 15. 7. 1941.

³⁸ SR Bratislava, SR I, Bb1-93. Zápis z 35. zasedání správy rozhlasu dne 8. 11. 1940.

³⁹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-120. Zápis ze 42. zasedání správy rozhlasu dne 28. 3. 1941.

⁴⁰ Jednalo se o dnešní síň Alexandra Moyzese v budově Filozofické fakulty Univerzity Komenského se vchodem z Vajanského nábřeží. Budova původně sloužila c. k. armádě, od roku 1918 pak státní správě – odtud její hovorové pojmenování Vládní budova. V společenské síni budovy začal bratislavský rozhlas v roce 1926 svoji činnost.

⁴¹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-88. Zápis ze 14. zasedání správy rozhlasu dne 14. 10. 1940.

⁴² ASR Bratislava, SR I, Bb1-90. Zápis z 32. zasedání správy rozhlasu dne 21. 10. 1940.

Ve stínu války (1941–1944)

V roce 1942 vlivem řady faktorů politické i nepolitické povahy, z nichž se některé vyskytly již v průběhu roku 1941, nastaly v rozhlasové činnosti výrazné změny. Přelom let 1941 a 1942 tak představuje důležitý mezník v rozhlasovém dění na Slovensku.

V květnu 1941 projevil ministr dopravy a veřejných prací Július Stano zvýšený zájem o rozhlas. Toto se odehrálo ve spojitosti s tažením Tisova křídla HSLS proti radikálům ve straně, které směřovalo k tomu, aby znovu posílili vlastní mocenské postavení, k jehož oslabení došlo v důsledku salcburských usnesení. (Stano patřil k Tisovým stoupencům.) Ministerstvo se přitom mohlo také opírat o svá práva vyplývající z titulu většinového vlastníka rozhlasové společnosti, ale spíše spoléhalo na praktické kroky, které podnikalo k zachování provozu rozhlasu.

První oblast, ve které se ministerstvo angažovalo, byla technika. V dubnu 1941 dostal Slovenský rozhlas ve své centrále na Jakubově náměstí v Bratislavě nová studia. Poté následovalo zlepšení podmínek na poli vysílací techniky.

Slovensku chybělo náležité pokrytí území rozhlasovým signálem. „Téměř celé Záhorie, jižní část Bílých Karpat, horní Kysuce a Orava, jakož i Hont, západní část Spiše, trpěly špatným příjmem.“⁴³ V důsledku nevyhovujícího pokrytí signálem, jakož i chudoby, žilo koncem roku 1938 z více než milionu příjemců rozhlasu v ČSR jen asi deset procent na Slovensku.⁴⁴ Nedostatečné pokrytí a příjem měl nyní zlepšit nový vysílač (100 kW) u Velkých Kostoľan nedaleko Piešťan. Zkušební provoz tohoto vysílače byl zahájen koncem roku 1941, řádný provoz 30. srpna 1942. Tak získali další lidé přístup k programu Slovenského rozhlasu. Rozhlas naopak zase doufal ve zvýšení příjmů v důsledku zvýšení počtu plátců poplatků.

Druhou oblastí, v níž ministerstvo dopravy zvýšilo svoji aktivitu, byly finance. Příjmy rozhlasu ani zdaleka nedostačovaly ke krytí provozních nákladů rozhlasu. Příčinou nízkých příjmů byly nízký počet rozhlasových koncesionářů, zmenšený v důsledku územních ztrát z roku 1938 a vynuceného odchodu mnoha Čechů, a také nízko stanovený koncesionářský poplatek. Kromě toho státní instituce – s výjimkou ministerstva školství – neplatily za používání vysílacího času. Nakonec tedy nařídilo ministerstvo vnitřní tzv. státně-bezpečnostní akci, během níž byly v září 1940 zabaveny rozhlasové přijímače „nespolehlivým osobám“, tedy osobám, které byly z politických či rasových důvodů pronásledovány. Souhra těchto faktorů

⁴³ Špánik, Július: Kultúra a rozhlas. Liptovský sv. Mikuláš 1944, 48.

⁴⁴ V ČSR bylo k 30. září 1938 1 128 055 rozhlasových koncesionářů, z toho na Slovensku a v Podkarpatské Rusi 124 582. – Mikana, Oktáv (ed.): Rozhlasová ročenka za období od 1. ledna 1938 do 15. března 1939. Praha 1939, 38.

nezůstala bez následků: Jestliže před postoupením jižních částí území Maďarsku bylo na Slovensku více než 100 000 rozhlasových koncesionářů, v lednu 1940 jich bylo už jen 78 471, v listopadu téhož roku sice 85 982, ale v prosinci 82 207⁴⁵ a koncem ledna 1941 jen 81 831.⁴⁶ Už v roce 1939 zaznamenal rozhlas finanční deficit a výhledy na nadcházející rok rovněž nebyly příznivé.

Příslušní pracovníci poštovního odboru na ministerstvu dopravy chápali negativní vliv překerní finanční situace na kvalitu programu: „Poštovní správa má zájem na zdokonalování rozhlasového programu a na zvyšování jeho celkové úrovně, protože je to jedna z cest, jak zvýšit počet rozhlasových koncesionářů.“⁴⁷ Na počtu koncesionářů totiž závisely nejen příjmy rozhlasu, ale i poštovní správy, které připadala více než polovina výnosů z poplatků.

Pro rok 1940 ministerstvo dopravy rozhodlo, že má rozhlas místo 40 procent obdržet 50 procent výnosů z rozhlasových poplatků,⁴⁸ a shodně postupovalo též v roce 1941, třebaže bylo zřejmé, že finanční problémy se ještě zhorší. Rozhlasový poplatek byl proto zvýšen z 10 na 12 Ks měsíčně a ministerstvo poskytlo rozhlasu nadto 2 miliony Ks na pokrytí ztrát,⁴⁹ takže se v roce 1942 finanční poměry značně stabilizovaly.

Zatímco koncem roku 1941 bylo na Slovensku 89 713 rozhlasových koncesionářů, bylo jich koncem následujícího roku již 115 423.⁵⁰ K tomuto nárůstu přispěly různé faktory – zejména nový vysílač ve Velkých Kostoľanoch, prodej levných „lidových přijímačů“ a rovněž propagační akce Stotisící posluchač, která byla úspěšně zakončena v dubnu 1942. Možná by bylo zajímavé vědět, do jaké míry vyplynula motivace ke koupi rozhlasového přijímače z uspokojování potřeb po informacích, obzvláště se zřetelem na zostřující se válečnou situaci, ale relevantní údaje pro zodpovězení těchto otázek nemáme.

V roce 1943 byly výnosy zase rozděleny podle dřívějšího klíče (jen 40 procent pro rozhlas). Ale zároveň byl měsíční rozhlasový poplatek zvýšen z 12 na 15 Ks. Kromě toho poskytlo ministerstvo úvěr přes 2 miliony korun, který měl být

⁴⁵ ASR Bratislava, SR I, A1. Dozorná rada. Správa pro výročné zhromaždenie spol. Slovenský rozhlas, spol. s r.o. 27. 2. 1941.

⁴⁶ ASR Bratislava, SR I, A2. Protokol z valného zhromaždenia spol. Slovenský rozhlas 6. 5. 1942. Jednateľská správa 6.

⁴⁷ SNA Bratislava, n. ministerstva dopravy a verejných prác, kr. 91. 13. schôdzka výkonného výboru poštovej správy, 20. 5. 1942.

⁴⁸ ASR Bratislava, SR I, A1. Zápisnica z valného zhromaždenia spol. Slovenský rozhlas, 27. 2. 1941, 1.

⁴⁹ ASR Bratislava, SR I, A2. Protokol z valného zhromaždenia spol. Slovenský rozhlas, 6. 5. 1942. Jednateľská správa.

⁵⁰ ASR Bratislava, SR I, A2. Výročná správa za rok 1942, prednesená na valnom zhromaždení Slovenského rozhlasu, spol. s r.o., dňa 20. 4. 1943, 2.

splácen po dobu 20 let.⁵¹ Koncem roku 1943 bylo na Slovensku 136 518 příjemců rozhlasu.⁵²

Opatření učiněná v roce 1940 a počátkem roku 1941 přispěla k tomu, že prestiž ministerstva dopravy vzrostla. V květnu 1941 pověřil ministr Stano po předchozí dohodě s ústředním sekretariátem HSLS poslance Andreje Germuška z Tisova křídla HSLS dohledem nad Slovenským rozhlasem. Tzv. ideoví lídři, kteří do jara 1940 přicházeli do rozhlasu, bývali jmenováni předsedou vlády, ne ministrem. Navíc měl Germuška působit jako „usměrňovatel po stránce ideové“,⁵³ což pochopil tak, že hned po svém nástupu žádal, aby „Aktuality Úřadu propagandy, zařazené do programu, mu byly předkládány k nahlédnutí“.⁵⁴ Není divu, že kroky ministra Stana se jevily Úřadu propagandy jako zasahování do jeho kompetencí.

Konflikt vyústil v kompromis: Germuška opustil rozhlas a ministr Stano akceptoval, že Úřad propagandy určoval zaměření rozhlasu, které se týkalo programu.⁵⁵ Úřad propagandy naproti tomu, „po dohodě s ústředním sekretariátem HSLS“,⁵⁶ souhlasil s přesunutím personálních záležitostí do kompetence ministerstva.

Úřad propagandy se nicméně i nadále vměšoval do personálních i organizačních záležitostí rozhlasu, stejně jako se ministr dopravy vměšoval do programových otázek. Uklidnění nastalo teprve po výměně v čele Úřadu propagandy, když v červnu 1941 vystřídal Karola Murgaše Tido J. Gašpar, který byl oproti svému předchůdci blízký Tisovu křídlu HSLS. Další krok následoval 19. prosince 1941, kdy se dr. Novák vzdal předsednictví v rozhlasové společnosti. Novým předsedou jmenovala vláda Tido J. Gašpara, který nastoupil na toto místo 3. února 1942.⁵⁷ Personální unie vzniklá tímto způsobem mezi Úřadem propagandy a Slovenským rozhlasem vytvořila předpoklady pro zlepšení vztahů s většinovým vlastníkem rozhlasové společnosti, pro odstranění dvojkolejnosti v usměrňování chodu rozhlasu a také pro omezení nároků různých institucí na svévolné vstupy do vysílání.

V roce 1941 přelomově zasáhl do rozhlasové činnosti nový rozmach válečného dění, když 22. června Německo zaútočilo na Sovětský svaz. Slovenské obyvatelstvo

⁵¹ ASR Bratislava, SR I, A3. Valné zhromaždenie spol. Slovenský rozhlas, 10. 3. 1944, Jednatelská správa 3.

⁵² *Tamtéž* 4.

⁵³ SR Bratislava, SR I, Bb1-129. Zápis z 28. zasedání správy rozhlasu dne 21. 5. 1941.

⁵⁴ ASR Bratislava, SR I, Bb1-130. Zápis z 29. zasedání správy rozhlasu dne 23. 5. 1941.

⁵⁵ ASR Bratislava, SR I, Bb1-141. Zápis ze 40. zasedání správy rozhlasu dne 11. 7. 1941.

⁵⁶ ASR Bratislava, SR I, Bb1-141. Zápis z 46. zasedání správy rozhlasu dne 13. 8. 1941.

⁵⁷ ASR Bratislava, SR I, A2. Výročná správa za rok 1942, prednesená na valnom zhromaždení Slovenského rozhlasu, spol. s r.o., dňa 20. 4. 1943, 9.

nemohlo německo-sovětskou válku uvítat už jen z toho důvodu, že také Slovensko jako spojenec Německa tím vyhlásilo Sovětskému svazu válku, čímž země, která až do této doby byla války ušetřena, byla vtažena do válečných dějů, ačkoliv ji nikdo nenapadl. Kromě toho chovali mnozí Slováci v duchu staré slavjanofilské tradice sympatie vůči Rusům a jiní odmítali válku, protože sympatizovali s politickým systémem v Sovětském svazu.

Slovenští vojáci, kteří postupovali na Ukrajinu s útočícím wehrmachtem, postupně získávali reálnou představu o tamních poměrech. Čím dále se dostávali na východ, tím zřetelněji jim vyvstávaly před očima výsledky sovětské zemědělské politiky, zejména velká chudoba na vesnicích. Slovenské vládní kruhy využily tyto dojmy a zážitky, aby veřejnosti namluvily, že vojáci nebyli posláni do války proti Rusům a Ukrajincům, ale proti bolševikům.⁵⁸ Propaganda poukazovala i v rozhlase na situaci v Sovětském svazu, obzvláště na poměry na venkově. Slovenský rozhlas odvyšil materiály, které vznikly při cestě novinářů po Ukrajině na sklonku léta roku 1941, kterou zorganizovala armáda.

Trvalo jistý čas, než se vojáci dozvěděli, jak wehrmacht a zejména příslušníci německých speciálních jednotek zacházejí s obyvatelstvem, jak jsou ničeny vesnice i města. Zprávy o tom se rozšířily, jakmile se v květnu 1942 navrátil do vlasti první kontingent slovenské armády. V následujících letech se informace tohoto druhu dostávaly ke slovenskému obyvatelstvu neustále.

18. července 1941 Sovětský svaz uznal československou exilovou vládu. Také Britové jí tento den poskytli definitivní uznání, poté co ji už rok akceptovali v limitovaném rozsahu. O této události sice informovaly jen zahraniční rozhlasové stanice, slovenská oficiální místa k tomu mlčela, ale zpráva se šířila ústním podáním. Německá vojska sice ještě tehdy postupovala vpřed, ale zpráva, že existovaly reálné šance na znovunastolení československého státu, přiblížila naděje jedněch a znejistila druhé.

V prosinci 1941 Slovensko vyhlásilo válku také Spojeným státům americkým. Nepřátelský akt vůči zemi, která v představách mnoha Slováků byla spojena s blahobytem a svobodou, musela přinejmenším otrást vírou ve vládu, která tento akt uskutečnila, a to o to více, že mnoho slovenských rodin mělo na druhé straně Atlantiku příbuzné.

---

⁵⁸ Jozef Tiso ve svém projevu při slavnostním otevření kulturního domu ve vesnici Vysočany 31. května 1942 prohlásil: „Existují lidé, kteří šíří také takové řeči: jak můžeme vůbec bojovat proti slovanským bratrům. Tak často jsem to již říkal a nyní to zdůrazním znovu, že my nebojujeme proti Rusům, ale bojujeme proti bolševikům. Na frontě to dnes nejsou Rusové, ale bolševici.“ In: *Tiso, Jozef: Prejavy a články. Svazek II. (1938–1944)*. Bratislava 2007, 464.

Zintenzivnění válečných událostí vedlo ke zvýšenému využívání propagandistické zbraně, jakou představoval rozhlas. Sovětský rozhlas rozšířil po německém přepadení své vysílání do zahraničí o sedm jazyků, mezi nimi i o slovenštinu.⁵⁹ Sovětský svaz také vedle oficiálního vysílání provozoval tzv. tajné vysílače, rozhlasové stanice, které předstíraly, že vysílají ze zákemí protivníka; jednou z nich byla stanice Za slovenskou svobodu,⁶⁰ činná od 24. listopadu 1941 jednu hodinu denně.

Zatímco BBC vysílalo v září 1939 rozhlasové relace pro Evropu jen v šesti jazycích, rok poté to už bylo 21 jazyků, mezi nimi byl také jazyk „československý“.⁶¹ Kromě toho vzniklo v Londýně vysílání, které mělo spojitost s exilovou vládou.

V rámci československé sekce BBC byl od 11. srpna 1940 vysílán patnáctiminutový pořad pod názvem Rozhovory s vlastní, který přinášel komentáře z okolí exilové vlády. O půl roku později, 16. února 1941, se k němu přidaly v nočním programu BBC komentáře pracovníků zpravodajského oddělení ministerstva zahraničních věcí této vlády. Příspěvky, které byly určeny slovenským posluchačům, psal i četl komunistický novinář a politik Vladimír Clementis.⁶²

Po napadení Sovětského svazu také Německo rozvinulo svoji rozhlasovou válku. Ministerstvo propagandy uvedlo v roce 1942 do provozu pod názvem Deutscher Europa-Sender (DES) komplex 56 vysílacích stanic, které vysílaly v 28 evropských jazycích a měly jednotný hudební program.⁶³ Pro slovenské posluchače byly určeny relace Dunajského vysílače (Donausender).⁶⁴

Jak působily tyto různé programy, jaký byl jejich účinek, nelze zrekonstruovat. Ale válečné události, o kterých se lidé také prostřednictvím rozhlasu dozvídali, se odrážely nepochybně v jejich chování, jednání i názorech. Tak existuje dokument o poradě lektorů Německé akademie ze Slovenska u kulturního atašé německého vyslanectví dr. Hanse Snyckerse z listopadu 1942. (Sídla lektorátů byla ve větších městech a lektoráty měly, podle slov hostitele, sloužit vyslanectví jako zpravodajská centra.) Přítomní lektorů shodně konstatovali, že počet návštěvníků poklesl a že se postoj k Němcům viditelně zhoršil. Lektor z Trnavy označil tento postoj

⁵⁹ Gurevič/Ružnikov: Sovetskoje radioveščanije 189n.

⁶⁰ Rais, Tajná vysílačka 73–101.

⁶¹ Briggs, Asa: The History of Broadcasting in the United Kingdom. Vol. III. The War of Words. London 1970, 485.

⁶² Hronek, Jiří: Londýnské vysílání. In: Kapitoly z dějin čs. rozhlasu. Svazek 2. Praha 1964, 27–66.

⁶³ Ergert, Viktor: 50 Jahre Rundfunk in Österreich. Svazek I: 1924–1945. Vídeň 1974, 190.

⁶⁴ Toto vysílání personálně nenavazovalo na vysílání z Vídně z roků 1938 a 1939. Není známo, od kdy existovalo. Zprávy o něm pocházejí až z roku 1944. – Prečan, Vilém: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko. Dokumenty. Bratislava 1971, 586.

dokonce za nepřátelský. Snyckers na závěr porady prohlásil, že „je třeba pracovat na změně orientace obyvatelstva z ‚čechofilsko-bolševické‘ na proněmeckou.“⁶⁵

Až do války se Sovětským svazem se německá strana ve vztahu ke Slovenskému rozhlasu neprojevovala obzvláště iniciativně. To se začalo počátkem roku 1942 měnit. Tido J. Gašpar informoval Správu Slovenského rozhlasu o tom, že „podle mezistátní úmluvy chce mít německý spojenec během války vliv na propagandu a zpravodajství“.⁶⁶ Konkrétními projevy těchto německých nároků bylo delegování poradců (beráterů) do Slovenského rozhlasu, prosazování vybraných německých pořadů politického zaměření a zásahy německého vyslanectví a hostů z Německa do činnosti rozhlasu.

V březnu 1942 přišel do Slovenského rozhlasu první poradce dr. Mathié a předložil návrhy na reorganizaci zpravodajství. Zatímco Mathié jednal korektně a s lidmi, jichž se to týkalo, diskutoval, jeho nástupce dr. H. Haverbeck si počínal autoritářsky. Hned při svém příchodu v říjnu 1942 požadoval změny ve zpravodajství. Správa Slovenského rozhlasu, v souladu s pokyny z Úřadu propagandy, jeho příkazy neakceptovala.⁶⁷ Po necelých dvou měsících ukončil Haverbeck svoji misi.⁶⁸

Další poradce již nepřišel, což ale neznamenalo, že Němci hodlali „poradenskou činnost“ přerušit. Již v souvislosti s odchodem Mathiého německé vyslanectví oznámilo, že kontakt se Slovenským rozhlasem bude nadále udržovat kulturní atašé Hans Snyckers.⁶⁹ Sturmbannführer SA Snyckers, muž, který projevoval pochopitelný zájem o dění na Slovensku,⁷⁰ zůstal se Slovenským rozhlasem ve styku až do konce svého pobytu v Bratislavě v květnu 1944.

Od roku 1942 vzrůstal počet návštěvníků z německého rozhlasu a z německých úřadů, přičemž se jednalo častěji než v předešlých letech o vysoce postavené hosty. Dochované dokumenty Slovenského rozhlasu neobsahují podrobnosti o jednáních, ale naznačují, že návštěvníci pracovali na včlenění Slovenského rozhlasu do komplexů německého rozhlasového průmyslu, které mělo od roku 1941 v německé mocenské sféře na starosti ministerstvo propagandy, resp. ministerstvo zahraničních věcí.⁷¹

⁶⁵ SNA Bratislava, ref. 17 NAUS 175-969. EAP 173-g-12-18/6 9382699 – 702.

⁶⁶ ASR Bratislava, SR I, Bb 1-184. Zápis z 11. zasedání správy rozhlasu dne 5. 3. 1942.

⁶⁷ ASR Bratislava, SR I, Bb1-50. Zápis z 50. zasedání správy rozhlasu dne 12. 11. 1942.

⁶⁸ Křestní jména „beráterů“ Mathié a Haverbecka se nevyskytují v žádném materiálu a nebyla zjištěna ani v sekundární literatuře.

⁶⁹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-192. Zápis z 19. zasedání správy rozhlasu dne 24. 4. 1942.

⁷⁰ SNA Bratislava, ref. 17 NAUS 175-969. EAP 173-g-12-18/6 9382699 – 702.

⁷¹ Šlo o společnost Interradio, s.r.o., vzniklou z iniciativy ministerstva zahraničních věcí, a společnost Radio-Union, založenou ministerstvem propagandy. Obě měly zájem na zprostředkovávání vysílání

Na jaře 1942 přijel do Bratislavy ředitel zahraničního vysílání Velkoněmeckého rozhlasu Toni Winkelkemper v doprovodu Kurtha Rathkeho, který zodpovídal za výměnu pořadů se zahraničím. Oba byli na zpáteční cestě z porady věnované spolupráci mezi středoevropskými rozhlasovými organizacemi, která se konala v Budapešti. Není známo, o čem mohl vysoce postavený funkcionář nacionálně socialistického propagandistického aparátu s vedením Slovenského rozhlasu jednat.⁷² Podle všeho šlo ale o zmíněnou budapeštskou poradu. Slovenský rozhlas totiž pak ve svém programu již od poloviny roku 1942 organizoval tematické týdny věnované prakticky všem evropským zemím, které byly německými spojenci, a rozhlasové společnosti těchto zemí přinášely pořady o Slovensku.

Jestliže Němci až do roku 1942 prostřednictvím svého vyslanectví, popř. pobočky rozhlasu ve Vídni, Slovenskému rozhlasu své propagandistické a jiné materiály k odvysílání pouze nabízeli, od roku 1942 už požadovali, aby byly zařazeny do programu. Vedení Slovenského rozhlasu sice namítalo, že přejímání kompletních pořadů, především různých projevů, není pro posluchače už jen z jazykových důvodů přijatelné, ale Němci trvali neoblomně na svém požadavku; vedení Slovenského rozhlasu se podvolilo. Trvalo nějakou dobu, než toto kompletní přejímání bylo nahrazeno krátkými výňatky z německých pořadů.

V červenci 1942 se v Bratislavě zdržoval Franz Schaub z Říšského ministerstva propagandy.⁷³ Doporučil, aby Bratislava přejímala alespoň jedenkrát týdně pořady z Vídně, a zdůraznil, že se propagandistická práce musí zlepšit a zintenzivnit. Dále přednesl návrh na reorganizaci Slovenského rozhlasu, přičemž navázal na návštěvu z 11. srpna 1941, při které doprovázel šéfa rozhlasové sekce na německém ministerstvu zahraničních věcí Kurta Mayera. Ten už tehdy vybízel k založení nové společnosti Slovenský rozhlas – společnosti s „pouze dvěma partnery, a sice Slovenským štátem a říšskou vládou, eventuálně zastoupenou říšským rozhlasem nebo jinou korporací soukromého charakteru. Akciový kapitál by se zvýšil z 5 na 10 milionů [slovenských korun – pozn. aut.], a sice v poměru 60 proc. z majetku Slovenského štátu a 40 proc. z majetku německé zájmové skupiny.“⁷⁴

Schaub nyní konkretizoval subjekt, který měl zastupovat německou stranu. Myslelo se na společnost Radio-Union, která byla založena 1. dubna 1941 Říšským

---

německého rozhlasu, sledovaly ale zejména cíl proniknutí německého kapitálu do příslušných rozhlasových společností a radiotechnických provozů. – *Diller*: Rundfunk in Deutschland 320n.

⁷² Toni Winkelkemper podléhal přímo ministerstvu propagandy. *Tamtéž* 331.

⁷³ ASR Bratislava, SR I, Bb1-206. Zápis z 33. zasedání správy rozhlasu dne 23. 7. 1942.

⁷⁴ ASR Bratislava, SR I, F2-468. Korešpondencia riaditeľstva Slovenského rozhlasu so Správou Slovenského rozhlasu, 22. 8. 1941. Záznam o stanovisku říšskoněmeckých kruhů, vyjadreného posledne 19. 8. 1941.

ministerstvem propagandy. Společnost měla za cíl prosazovat německé zájmy v oblasti rozhlasu v zahraničí.⁷⁵ Správa Slovenského rozhlasu reagovala velmi rezervovaně a usnesla se, že je třeba nejprve vyčkat a návrh „projednat s největší obezřelostí“.⁷⁶ Ovšemže zůstalo u návrhu; až do konce války se nezměnilo nic ani u podílníků, ani na kapitálové struktuře společnosti Slovenský rozhlas.

V létě 1943 navštívil Slovenský rozhlas generální ředitel Velkoněmeckého rozhlasu Heinrich Glasmeier. Podle A. Dillera „Glasmeier kladl důraz na německé zájmy na Slovensku v působnosti rozhlasu“.⁷⁷ Německý historik ale neupřesnil, o jaké zájmy šlo. Šlo o opakování nabídek ze srpna 1941 a z července 1942? Slovenské dokumenty neobsahují kromě konstatování, že se tato návštěva uskutečnila, žádné konkrétní údaje.⁷⁸

Zpravodajství Slovenského rozhlasu obsahovalo válečnou tematiku a o válce se hovořilo i v publicistice, dodávané příslušným armádním oddělením. V součinnosti s armádou produkoval Slovenský rozhlas cyklus *Vlast frontu*, ve kterém byly přinášeny pozdravy rodinných příslušníků vojákům v Sovětském svazu a tyto pozdravy byly doplňovány hudbou. O pořad, umožňující kontakty s členy rodin a přáteli nacházejícími se daleko od domova a v nejisté situaci, byl přirozeně ohromný zájem.

Protože v Archivu Slovenského rozhlasu chybějí materiály ze zpravodajství, nelze provést rekonstrukci toho, zda a jak bylo ve vysílání zastoupeno důležité téma té doby, a to řešení židovské otázky. Dá se jen předpokládat, zvláště když rozhlas poskytoval ve svém programu prostor HSELS a Hlinkově gardě, že se to dělo podobným způsobem jako v tisku, který již nějakou dobu přinášel informace o diskriminačních opatřeních vůči židovským občanům.

Vlastní rozhlasová publicistika ale neobsahovala, soudě podle názvů pořadů v programovém časopisu Slovenský rozhlas, žádnou explicitně protizidovskou propagandu. Pracovníci rozhlasu se neúčastnili antisemitského tažení, což se projevovalo i ve vztazích k židovským kolegům, kteří byli vedením rozhlasu chráněni. Správa podporovala např. žádosti o schválení výjimky, podávala na Úřad propagandy žádosti o souhlas se zaměstnáváním pracovníků židovského původu, a v několika případech dokonce kontaktovala ministra Stana, aby takového souhlasu dosáhla.

⁷⁵ *Diller*: Rundfunk in Deutschland 320n.

⁷⁶ ASR Bratislava, SR I, Bb1-206. Zápis z 33. zasedání správy rozhlasu dne 23. 7. 1942.

⁷⁷ *Diller*: Rundfunk in Deutschland 395.

⁷⁸ ASR Bratislava, SR I, A3. Valné zhromaždenie spol. Slovenský rozhlas, 10. 3. 1944, Jednateľská správa 9.

Výše jmenovaného Jána Kalinu, který byl napadán nejen kvůli svým pořadům, ale také kvůli svému židovskému původu, zaměstnal šéf pobočky v Prešově Anton Prídavok jako „nenahraditelného“ na místě, které bylo vlastně nadbytečné. Když deník Slovák v létě 1940 na rozhlas kvůli Kalinovi zaútočil, uložila správa rozhlasu řediteli Emilu Ruskovi, aby vydal oběžník se zákazem zaměstnávat židy, ale zároveň přijala tajné usnesení: „Kalina si změni svůj pseudonym, nikdo kromě ředitele Ruska, A. Balucha [šéfa hospodářského oddělení – pozn. aut.] a L. Zúbka, nebude o této změně zpraven.“⁷⁹

Jen pět měsíců po vydání oběžníku podala správa rozhlasu na Úřad propagandy žádost o souhlas s přijetím do zaměstnaneckého poměru herce Martina Gregora. Žádost ale i při druhém pokusu zůstala neúspěšnou.⁸⁰

V roce 1943 zatkli Kalinu v Prešově Hlinkovi gardisté, ale Prídavok za pomoci Správy Slovenského rozhlasu uměl vymoci jeho propuštění na svobodu. Správa poté zaměstnala Kalinu v rozhlasové centrále v Bratislavě, kde počet jeho pseudonymů vzrostl na šestnáct.⁸¹ Když se vrátil do prešovské pobočky, internace a úspěšná intervence Prídavka za jeho propuštění se opakovaly.⁸²

Svou profesní uměleckou dráhu začínal pak v tehdejším programu věnovaném dramatické tvorbě dramatik Peter Karvaš. Pravidelně dodával do programu příspěvky jako Ján Robert Lipka nebo Jozef Repka, někdy též Jakub Riečan. Programový časopis Slovenský rozhlas přinášel v několika pokračováních jeho Kapitoly o rozhlasu, první slovenskou teoretickou práci o problematice rozhlasu.

Ve Slovenském rozhlasu působili i další židé: Richard Reimann (později Rajman) byl režisérem, Ferenc Ungváry šéfem vysílání pro maďarskou menšinu. Za zmínku stojí v této souvislosti také sám ředitel Emil Rusko. Jeho odborné kvality byly bezesporu na vysoké úrovni, ale v jeho osobních dokumentech chybělo jméno otce. Prázdná kolonka v listině narození nemusela mnoho znamenat, ale kdekdo věděl, že otec ředitele byl žid.⁸³ Přesto zůstal Rusko ve své funkci.

Pracovníci rozhlasu, kteří byli proskribováni pro svůj původ, válku přežili, včetně Ference Ungváryho, který byl ještě před Slovenským národním povstáním internován. Výjimkou byl Imrich Immerblum, který během povstání přišel jako

⁷⁹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-76. Zápis z 18. zasedání správy rozhlasu dne 7. 8. 1940.

⁸⁰ ASR Bratislava, SR I, Bb1-191. Zápis z 18. zasedání správy rozhlasu dne 21. 4. 1942. – Rodné jméno herce (1906–1982) bylo Martin Guttman. Gregor byl v roce 1944 internován a prošel několika koncentračními tábory. Po válce se stal znovu členem Slovenského národního divadla, v 50. letech znovu pracoval pro rozhlas.

⁸¹ Kalina, Ján: Demaskujeme sa. In: Slobodný rozhlas 2 (1946) č. 4, 2.

⁸² Týž: Usmievavé Slovensko. Bratislava 2003, 134, 144–148.

⁸³ Tuto informaci jsem získal v 70. letech od Jána Bálintha a dalších pracovníků rozhlasu. Byla potvrzena 28. 7. 2010 při osobním rozhovoru s Ruskovou dcerou Zorou Bachnárovou.

obvykle do služby v technickém oddělení rozhlasu v Bratislavě, kde ho nějací uniformovaní Němci na místě zabili.⁸⁴

V umělecky zaměřené části vysílání byla patrná snaha o zvýšení kvality vysílaných pořadů. Zatímco v letech 1940 a 1941 v programu rozhlasových her zcela dominovala zábava, rozšiřovala se mezi lety 1941 a 1944 autorská základna i spektrum žánrů současně s úsilím pozvednout uměleckou úroveň. Rozhlas převzal do svého programu inscenace Národního divadla, získal řadu zajímavých divadelních her a dramaturgií a podporoval tvorbu původních rozhlasových her.

Ze slovenské klasiky program přinášel adaptace či dramaturgie děl autorů jako Ján Chalupka (Vše naruby), Ján Palárik (Dráteník), Martin Kukučín (Vánoční oplátky). Z tehdejších autorů vyzvedneme jména jako Jozef Gregor Tajovský (Statky – zmátky), Ivan Stodola (Marína Havranová), Július Barč-Ivan (Matka), Štefan Králik (Velrieka), Jozef Čiger Hronský (Magdalénka dědy Vavrince) a Ján Poničan (Čtyři, Básník a král).

Tvorba původních rozhlasových her byla podporována soutěžemi. Vznikla řada pozoruhodných prací, např. Ján Poničan (Čistá hra), Viera Markovičová-Záturecká (Housle), Elena Holéczyová (Když voněly lípy), Andrej Melicherčík (Portrét Cosimy Valerianové). Peter Karvaš přispíval pod pseudonymy do programu i nadále svými skeči a veselohrami, nabídl ale posluchačům i zajímavou psychologickou hru Čarovný hlas a první slovenskou rozhlasovou hru z oblasti science-fiction Experiment doktora Haralda.

Nechyběly ani německé hry, ale místo skečů a detektivních příběhů z doby před rokem 1942 stálo nyní znovu v popředí zájmu klasické nebo i novější drama, popř. klasická veselohra: Vysílána byla mj. díla Lessingova (Mína z Barnhelmu), Goethova (Ifigenie na Tauridě, Clavigo), Schillerova (Nevěsta messinská), Kleistova (Katuška z Heilbronn) a Anzengruberova (Prázdný dvůr).

Na programu byly vedle jiných hry autorů jako Carlo Goldoni, Jean-Baptiste Molière, Lope de Vega, Luigi Pirandello, Viktor Dyk, Branislav Nušić, Milan Begović, Victor Eftimiu, August Strindberg, Bjørnstjerne Bjørnson, Aleksis Kivi, Maurice Maeterlinck – tedy umělců ze zemí, které se nacházely v područí Německa, ale v žádném případě hry autorů s nacionálně socialistickým směřením. Pravděpodobně z neznalosti byla dokonce vysílána hra dánského antifašistického autora Carla Erika Soya Kdo jsem? a obsáhlý výběr z francouzských her doplňovala hra Tristana Bernarda Kavárnička – a to v době, kdy byl autor kvůli svému židovskému původu internován.

---

⁸⁴ Informaci o zavraždění Immerbluma mi poskytli v 70. letech nezávisle na sobě pracovníci rozhlasu Ján Bálint, Edita Brandejsová a Hermína Straková.

Díla z anglojazyčné části světa Úřad propagandy nedovoloval. Jen výjimečně byly vysílány Shakespearovy Veselé paničky windsorské a hra Leonarda Merricka Hrdinou lehce a rychle. Zato až do roku 1941 byla na programu poměrně významně zastoupena ruská tvorba – Fonvizin, Puškin, Gogol, Dostojevskij, Ostrovskij, Čechova a Kuprin.

Alexander Moyzes i nadále usiloval o rozšíření orchestru a pořádání koncertů pro veřejnost. V roce 1942 dosáhl toho, že vedení rozhlasu rozhodlo o rozšíření hudebního tělesa.⁸⁵ V síni pronajaté ministerstvem vnitra se vedení hudebního vysílání prezentovalo 6. listopadu 1942 symfonickým koncertem pro veřejnost, v němž dominovala Druhá symfonie Johannese Brahmsa. Orchester řídil jeho nový šéf František Babušek.

Po tomto úspěšném večeru se správa rozhlasu pokusila síň v tzv. vládní budově znovu pronajmout za účelem pořádání koncertů a ministerstvo vnitra její žádosti vyhovělo.⁸⁶

Rozběh veřejných koncertů narušil 4. února 1943 incident, který díky unáhlosti T. J. Gašpara přerostl v kauzu s politickým podtextem. Hudebníci se neřídili pokyny hostujícího dirigenta a vzepřeli se, když byli vyzváni, aby za to zaplatili peněžitou pokutu a znovu nastoupili na svá místa. Odmítnutí vyhodnotil Gašpar jako stávkou, která nebyla ve Slovenském štátě přípustná. Přivolané bezpečnostní orgány internovaly prakticky všechny členy orchestru i šéfdirigenta Babuška, který se jich zastal. Do dvou tří dnů policie hudebníky propustila – až na dva muže, kteří byli drženi přes měsíc v internačním táboře. Vedení rozhlasu za souhlas s činem členů orchestru zbavilo Františka Babuška funkce šéfa orchestru.⁸⁷

Nástupcem Babuška byl v polovině roku 1943 jmenován Krešimír Baranović, což se ukázalo jako dobrá volba. Zkušený chorvatský dirigent nejenže zavedl v orchestru pořádek, ale: „Už po jeho prvních koncertech bylo možno přímo vidět, jak orchestr z uměleckého hlediska získal, což se při koncertech orchestru pro veřejnost odrazilo po materiální stránce na vyprodaném koncertním sále ve vládní budově.“⁸⁸ Koncerty rozhlasového orchestru pro veřejnost se staly v Bratislavě v době války významnou kulturní událostí.

⁸⁵ Vedení odsouhlasilo 11. 3. 1942 rozšíření orchestru Slovenského rozhlasu na 48 členů. Na symfonický orchestr to sice není zvláště velký počet členů, ale s externisty mohl již tento orchestr interpretovat rozsáhlejší díla. – ASR Bratislava, SR I, A2. Výročná správa za rok 1942, prednesená na valnom zhromaždení Slovenského rozhlasu, spol. s r.o., dňa 20. 4. 1943, 2.

⁸⁶ ASR Bratislava, SR I, Bb1-221. Zápis z 48. zasadání správy rozhlasu dne 29. 10. 1942.

⁸⁷ ASR Bratislava, SR I, A3. Valné zhromaždenie spol. Slovenský rozhlas, 10. 3. 1944, Jednateľská správa 5n. Srov. ASR Bratislava, SR I, Bb1 237. Zápis ze 7. zasadání správy rozhlasu dne 8. 2. 1943.

⁸⁸ ASR Bratislava, SR I, A3. Valné zhromaždenie spol. Slovenský rozhlas, 10. 3. 1944. Jednateľská správa 6.

V roce 1941 začal Emil Rusko uskutečňovat jeden z hudebně literárních projektů, který měl v plánu již delší dobu: Začal vytvářet seriál z oblasti hudebního folkloru. Využil toho, že k aparaturám na pořizování zvukového záznamu, získaným v roce 1939, přibyl přenosový vůz, a se skladatelem Jankem Matuškem se vydal na cesty za folklorem. Na svých cestách po Slovensku nahráli až do roku 1943 velké množství zvukových záznamů hudebního folkloru.

Bratislavské ústředí i prešovská pobočka organizovaly často přenosy z venkova, ve kterých příslušníci tamní inteligence vystupovali s příspěvky o historii, osobnostech, umění a zvláštích jejich regionu. V těchto pořadech účinkovali také lidoví vypravěči, zpěváci a hudebníci. V první polovině roku 1944 vzhledem k válečným událostem klesal počet těchto přenosů, až byly nakonec zcela zastaveny.

V dubnu 1944 rozhlas zastavil také přenosy z Turčianského svätého Martina, které se odlišovaly od jiných přenosů jak organizačně, tak svoji povahou.

Z tohoto starého kulturního centra vysílal Slovenský rozhlas od 9. května 1943, a to vždy tři dny v měsíci. Pro tyto účely bylo zřízeno v prostorách Maticy slovenské provizorní studio, které obsluhoval pouze jeden rozhlasový technik z Bratislavy – Jozef Vrabec. Gabriel Rapoš, vedoucí vysílání z Martina, a režisér Andrej Bagar měli velkou podporu v Matici slovenské a místním Slovenském komorním divadle. Postupně pozval Rapoš k mikrofonu mnohé kulturní pracovníky z města a zařadil také do programu takřka všechny inscenace Slovenského komorního divadla.

Po počáteční spokojenosti následovala ale brzy kritika. Na zasedáních správy rozhlasu byly počátkem roku 1944 vyjádřeny pochybnosti ohledně kvality těchto pořadů a s tím i o možnostech malého města zaplnit každý měsíc tří denní program. Správa rozhlasu se 17. ledna 1944 usnesla, že se vysílání z Martina zkrátí na dva dny.⁸⁹ Ale kritické hlasy ani poté neutichly. V únoru 1944 na zasedání správy rozhlasu zaznělo, že ve vysílání z Martina jsou patrné „tendence směřující k zatajování slovenské státnosti a současnosti“.⁹⁰ Když Rapoš pokračoval ve svém programu v nezměněném duchu, na rozdíl od předešlých Gašparových vyčítavých vyjádření přišel rázný zásah. Na naléhání ministra vnitra Macha byl Rapoš koncem dubna 1944 z rozhlasu propuštěn a přenosy z Martina byly zastaveny.⁹¹

⁸⁹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-287. Zápis z 2. zasedání správy rozhlasu dne 17. 1. 1944.

⁹⁰ ASR Bratislava, SR I, Bb1-296. Zápis z 11. zasedání správy rozhlasu dne 24. 2. 1944.

⁹¹ ASR Bratislava, SR I, Bb1-309. Zápis z 24. zasedání správy rozhlasu dne 24. 4. 1944.

Rozhlas v čase pádu ľudáckeho režimu (1944–1945)

Zánik martinských přenosů zapadal do probíhajícího vyhrocování politických postojů, viditelného i na činnosti rozhlasu. Dlouhé trvání války mělo za následek, že se situace pro obyvatelstvo citelně zhoršila. Nastávala nouze v zásobování, přibližující se fronta stupňovala nejistotu. V tomto kontextu vystupovala do popředí negativa s Německem spjatého režimu, která byli lidé před tím ochotni tolerovat. Staří odpůrci režimu se znovu aktivovali, noví se přidávali.

Také v rozhlase v Bratislavě byli pracovníci, kteří s režimem přinejmenším nesympatizovali. Jedni hledali cestu ke komunistickému odboji, druzí podporovali tzv. občanský odboj. Hlasatel Július Horváth, vedoucí programové redakce Ján Bálinth a několik dalších kolegů navázalo spojení s V. ilegálním vedením Komunistické strany Slovenska (KSS). Tajemník rozhlasu Ján Balada a dramaturg Gabriel Rapoš začali ke konci roku 1943 spolupracovat s protivládně orientovanými důstojníky armády. Ti všichni nabídli odbojovému hnutí zatím blíže neurčenou pomoc v oblasti rozhlasového vysílání.

Jakmile musel opustit rozhlas, odebral se Rapoš na střední Slovensko. Tam navázal přímé spojení s Milanem Polákem, který byl v květnu 1944 povolán k velení pozemního vojska v Banské Bystrici, kde se formovalo povstalecké Vojenské ústředí. Rapoš uvažoval, jak by se dala zřídit v Banské Bystrici rozhlasová služba pro zamýšlené povstání. Problém spočíval v tom, že nad městem sice vysílač stál, ale ve městě nebylo rozhlasové studio, protože vysílač pouze přenášel programy z Bratislavy a Prešova. Rapošovi napomohly přípravy na evakuaci důležitých institucí, včetně rozhlasu, jež byly právě v chodu.

Vedení Slovenského rozhlasu od počátku roku 1944 hledalo na základě příkazu organizátora evakuací Generálního sekretariátu obrany státu (GSOŠ) při ministerstvu národní obrany vhodné místo mimo Bratislavu, kam by se mohlo přestěhovat rozhlasové ústředí, pro případ že by bezprostředně hrozilo válečné nebezpečí.⁹² Protože boje od slovenské východní hranice postupovaly stále blíž, přišla pobočka v Prešově na řadu dříve než centrála. GSOŠ rozhodl, aby se pobočka přemístila do Banské Bystrice, protože tam byl vysílač.⁹³ Správa Slovenského

⁹² Při bombardování Bratislavy 16. června 1944 byla budova rozhlasu na Jakobově náměstí lehce poškozena. Z obavy z útoku na blízkou železnici a dunajský přístav požádalo vedení rozhlasu o povolení k dočasnému přemístění rozhlasu do budovy školy nedaleko Bratislavského hradu. Tunel, právě v té době budovaný pod hradním kopcem, sloužil jako protiletectký kryt. – ASR Bratislava, SR I, Bb1-318. Zápis z 33. zasedání správy rozhlasu dne 19. 6. 1944. – V polovině srpna 1944 se Slovenský rozhlas přestěhoval a obsadil část výše uvedené školy v Zochově ulici.

⁹³ SNA Bratislava, kr. 109, č. 297 Pp-P z r. 1944. Dopis generálního sekretariátu obrany státu č. 760 475-Geh.-GSOŠ ze dne 17. 7. 1944.

rozhlasu vzala 17. srpna na vědomí zprávu ředitele E. Ruska „o odsunutí aparatury z Prešova do Banské Bystrice, které bylo vykonáno v rámci tzv. nenápadného odsunu z rozkazu příslušných orgánů v Prešově“.⁹⁴ Vedoucí technického oddělení v Prešově Ing. Šuba umístil studiové technické zařízení v budově Evangelického spolku v Banské Bystrici. Pro Gabriela Rapoše se tak otázka rozhlasového studia vyřešila.

Vůdčí představitelé hnutí odporu měli původně v plánu na počátku povstání obsadit rozhlas. Tak to alespoň vyplývá z výroku Gustáva Husáka o rozhodujících jednáních zástupců civilní a vojenské složky odboje v červenci 1944 u osady Čremošné v pohoří Velká Fatra: „S vojáky bylo dohodnuto ozbrojení civilního obyvatelstva, obsazení rozhlasu, ústředních orgánů a zneškodnění fašistických pohlavárů.“⁹⁵ Soudě podle kontextu měl Husák očividně na mysli centrálu rozhlasu v Bratislavě.

O konkrétních plánech na obsazení rozhlasu v hlavním městě a k jeho využití pro povstání však není nic známo. Můžeme se domnívat, že takové plány neexistovaly, a to ze dvou důvodů: Prvním bylo nedocenění role rozhlasu ze strany vedení odboje. Jak později napsal Gabriel Rapoš: „Podceňovali rozhlasový dosah, prý na to je vždy dost času.“⁹⁶ Za druhé – a to byl závažnější důvod – ani vojenské, ani civilní vedení odboje náležitě nepřipravilo postup pro uvažované převzetí moci v hlavním městě. Proto chybělo také stanovisko ke konkrétnímu zacházení s rozhlasem. Není známo, že by bylo ujednáno, že by se heslo pro začátek povstání – Začněte s vystěhováním! – mělo šířit prostřednictvím rozhlasového vysílání.⁹⁷

Protože obsazení rozhlasu v Bratislavě připravováno nebylo, mohla se druhá strana zmocnit mikrofonů. Večer 29. srpna promluvil ve vysílání ministr obrany generál Ferdinand Čatloš. Oznámil příchod německých vojsk na Slovensko a vyzval obyvatelstvo k tomu, aby jim poskytlo podporu.⁹⁸ Po jeho projevu telefonovali z povstaleckého Vojenského ústředí v Banské Bystrici na posádková

⁹⁴ ASR Bratislava, SR I, Bb1-328. Zápis z 43. zasedání správy rozhlasu dne 17. 8. 1944.

⁹⁵ *Husák, Gustáv: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. Bratislava 1974, 229.*

⁹⁶ ASR Bratislava. RAPOŠ, G.: Ja v rozhlase a rozhlas vo mne. (Spomienková kronika 1939–1945). Strojopis, 1984, 59.

⁹⁷ „Přes dlouhodobý výzkum se mi nepodařilo zjistit, zda heslo povstání Začněte s vystěhováním! někdo v Bratislavě převzal.“ *Jablonický, Jozef: Povstanie bez legend. Bratislava 1990, 211.*

⁹⁸ Čatlošův projev byl odvysílán rozhlasem v Bratislavě v 19.19. Záznam byl reprízován tentýž den v 22.00 a potom 30. srpna v 12.44. – *Bartoň, Alexander / Horvat, František / Ježek, Vladimír / Someš, Jaroslav: Slovenské národné povstanie v rozhlasových dokumentoch. II. Súpis materiálův. Bratislava, Praha: Archivy Československého rozhlasu, únor 1974, 9n.* – Údaj se opírá o materiály britské monitorovací služby, které jsou deponovány v Archivních a programových fondech Českého rozhlasu v Praze.

velitelství a na velitelství východoslovenských divizí v Prešove: „Heslo Začňte s vystěhováním platí od 20,00 hod. dnešního dne.“⁹⁹

Ještě po rozhlasovém vystoupení Čatloše snad existovala možnost vyřadit z provozu rozhlasovou a spojovací techniku, tak aby se alespoň na nějakou dobu zabránilo prookupačním silám v dalším používání rozhlasu. Ovšem povstalci žádné takové kroky nepodnikli. Proto mohl 30. srpna večer v bratislavském vysílání vystoupit s projevem prezident Tiso, který vyzval s využitím své do té doby stále ještě existující autority vojáky i občany, aby se k povstalcům nepřipojovali. Promluvil také velitel východoslovenských divizí generál Augustín Malár.¹⁰⁰ Jeho projev, ve kterém označil povstání za předčasné, znejistil zejména vojáky v jeho divizích. Malárovo naivní rozhlasové vystoupení přispělo k tomu, že se povstání v Prešově a okolí nerozvinulo, a zároveň mělo za následek tragický konec samotného generála, neboť byl Němci zatčen a popraven.

Pracovníci rozhlasu, kteří byli ve spojení s V. ilegálním vedením KSS, čekali podle pokynů mimo Bratislavu na ozbrojence, pod jejichž ochranou měli zajet k vysílači Velké Kostoľany, aby odtud odvysílali povstalecké výzvy a potom zničili vysílači techniku a odjeli na střední Slovensko. Plán se ovšem nezdařil, protože příslibený doprovod nepřišel.¹⁰¹

První povstaleckou výzvu odvysílal moskevský tajný vysílač Za slovenskou svobodu v noci z 29. na 30. srpna 1944, krátce po půlnoci.¹⁰² Ráno 30. srpna přineslo pak československé vysílání z Londýna nejprve výzvu ministra obrany exilové vlády generála Sergeje Ingra¹⁰³ a v návaznosti na ni také prohlášení československé exilové vlády k začátku povstání.¹⁰⁴

⁹⁹ Nosko, Július: Vojaci v Slovenskom národnom povstaní. Bratislava 1945, 18.

¹⁰⁰ Tisův projev byl odvysílán 30. srpna v 19.01. Záznam byl reprizován v 22.00. Projev generála Malára byl odvysílán 30. srpna v 19.22 a jeho repríza ve 22.15. – Bartoň/Horvath/Ježek/Someš: Slovenske národné povstanie 10.

¹⁰¹ Laciak, Ondrej: Slobodný slovenský vysílač Banská Bystrica. Bratislava 1961, 19. – Mezi možnostmi, které Husák uváděl 30. srpna, nebylo rozhlasové vysílání z Velkých Kostoľan. – Husák: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní 263n.

¹⁰² Moskevský rozhlas odvysílal výzvu slovenskému lidu v 0.15 (zřejmě moskevského času). – Viz Bartoň/Horvath/Ježek/Someš: Slovenské národné povstanie 9. – Štefan Rais napsal ve svých vzpomínkách, že to byl on, kdo navrhl znění této výzvy, a výzva byla po schválení Klementem Gottwaldem odvysílána. Jako zdroj textu této výzvy, kterou cituje ve svých vzpomínkách, uvádí bývalý archiv Ústavu dějin KSČ v Praze: fond 35, jedn. č. 34, 10.149–10.152. Záznam ranného a prvního popoldňajšího vysílání. Rais: Tajná vysílačka 90–92. – Identický text z téhož zdroje uvádí Prečan, Vilém: Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava 1965, 366–368.

¹⁰³ Výzva byla odvysílána v 7.45 západoevropského času. Tamtéž 359n.

¹⁰⁴ Londýnský rozhlas přinesl prohlášení exilové vlády, které přednesl ministr vnitra Juraj Slávik 30. srpna v 8.45 západoevropského času. – Klimeš, Miloš aj.: Cesta ke květnu. Vznik lidové

Informace z Londýna a Moskvy pravděpodobně slyšeli posluchači, kteří sledovali vysílání ze zahraničí pravidelně. Větší význam pro širokou veřejnost měl ale asi povstalecký rozhlas, protože vysílal přímo z centra dění. Poprvé se ohlásil 30. srpna 1944 v 11 hodin dopoledne, poté co technici, po příslušných přípravách, odpojili na kopci Laskomer banskobystrický vysílač od programu z Bratislavy.¹⁰⁵ Po ohlášení vysílání pronesl podplukovník Mirko Vesel provolání k vojákům a Ing. Jozef Styk proklamaci, která byla určena pro civilní obyvatelstvo.¹⁰⁶ Povstání se tak, zejména pro mnohé, kteří ještě o něm nic nevěděli, stalo skutečností.

Kolem Gabriela Rapoše se v průběhu několika dnů shromáždila skupinka, která vytvořila jádro povstaleckého rozhlasu, nazvaného Svobodný slovenský vysílač. Rapošovým zástupcem byl hlasatel z rozhlasu v Bratislavě Anton Hollý. Technické záležitosti řídil technik martinského vysílání Jozef Vrabec, administrativu Ján Balada. V prvních dnech vysílání působili jako hlasatelé povstaleckého rozhlasu Ladislav Sára a Július Chovan. V povstaleckém rozhlasu pracovali mj. redaktoři Milan Dudáš, Peter Karvaš, Ctibor Štítnický, Andrej Sarvaš a Ján Hadraba, režiséři Ctibor Kováč a Ivan Teren, hlasatelé Dušan Brucháč, Ivan Ďurička, Štefan Sliuka, technik Augustín Guldán a další.¹⁰⁷

První vysílání se skládala z provolání, zpráv o situaci, které podávalo povstalecké velení, ze zpráv, které byly přejímány ze zahraničních rozhlasových stanic, dále pak z reakcí na proslovy Tisa a Malára.¹⁰⁸ Svobodný slovenský vysílač odvyšíl 1. září 1944 Deklaraci Slovenské národní rady, nejvyššího orgánu zákonodárné a výkonné moci na Slovensku. Informoval o jejích usneseních a nařízeních, o tom, že se hlásí k Československé republice a protihitlerovské koalici, o sesazení dosavadních ústředních orgánů a o zrušení HSLS a dalších politických organizací ľudáckého režimu.

---

demokracie v Československu. Praha 1965, 205. – Viz také *Prečan*: Slovenské národné povstanie. Dokumenty 360n.

¹⁰⁵ Přípravy spočívaly v tom, že provizorní studio v budově Evangelického spolku mělo být připojeno přes vysokofrekvenční zařízení na poštu k vysílači v Banské Bystrici. Připojení provedl Ing. Karol Dillnberger, který k tomu dostal telefonickou cestou instrukce Ing. S. Šuby v Prešově. – Srovnej *Rapoš*, G.: Krátka kronika Slobodného slovenského vysielateľa. In: Nad Tatrou sa blýska. Slovenské národné povstanie. Praha 1946, 71n. – Viz také: ASR Bratislava. – *Rapoš*: Ja v rozhlase a rozhlas vo mne 61n.

¹⁰⁶ K orgánu, jehož jménem byla odvysílána proklamace určená pro veřejnost, Jozef Jablonický poznamenal: „Ján Ursíní v proklamaci pro slovenský národ Předsednictvo Ústředního slovenského revolučního výboru nahradil Slovenskou národní radou. Ale tento pozměněný text, ještě předtím než byl přednesen v rozhlase, někdo znovu změnil. Ze SNR se stalo Předsednictvo Ústředního národního výboru, tedy orgán, který ve skutečnosti vůbec neexistoval.“ *Jablonický, Jozef: Z ilegality do povstania*, Bratislava 1969, 410.

¹⁰⁷ ASR Bratislava, ref. 86, 64n.

¹⁰⁸ Archív Múzea SNP, Banská Bystrica. Slobodný slovenský vysielateľ (SSV), I/23.

Počínaje 7. zářím přešel povstalecký rozhlas na vysílání zpráv, které byly vydávány povstaleckou Zpravodajskou agenturou Slovenska, komentoval události, přinášel polemiky s rozhlasem v Bratislavě a postupně také literární a hudební pořady. Politicko-propagační útvar velení povstalecké armády pod vedením Jána Mikleše vytvářel vlastní pořady pro vojáky a partyzány.

Do vytváření pořadů se zapojovaly osobnosti z oblasti literatury, publicistiky i hudby – Július Barč-Ivan, Ján Cikker, Jozef Felix, Alexander Hirner, Zora Jesenská, Peter Karvaš, Andrej Kostolný, Dalibor M. Krno, Alexander Matuška, Andrej Plávka, Ivan Teren, Ján Trachta a jiní.¹⁰⁹ Účast intelektuálů na povstaleckém vysílání přispívala k oprávněnosti vnímat povstání jako celonárodní počín. Nebylo tedy, jak uváděli představitelé a stoupenci ľudáckeho režimu, dílem ruských agentů, dílem rozprášených příznivců Beneše a pomýlených, zbloudilých jednotlivců.¹¹⁰

Německé vojenské velení si bylo vědomo toho, jak ohromný mělo nové rozhlasové vysílání vliv, proto letadla Luftwaffe opakovaně zaútočila na vysílač nad Banskou Bystrici. 2. září 1944 byla budova vysílače zasažena leteckým útokem. Vysílací provoz byl přerušen, ale již následujícího dne poskytl rozhlasu svůj vysílač armáda. Ten byl umístěn na nákladním automobilu a povstalcí tímto automobilem jezdili po osvobozeném území, „aby ho [tj. vysílač – pozn. aut.] Němci nemohli najít a zničit“.¹¹¹ Anténa byla instalována od místa k místu – ve Zvolenu, v Breznu, Slovenské Lúpče, Žarnovici a Dubové –, odkud povstalecký rozhlas dále vysílal. Studia zůstala v Banské Bystrici.

Vysílač, který měl výkon 1,5 kW, nemohl ovšem nahradit výkon 30 kW stacionární aparatury v Banské Bystrici. Svým signálem obsáhl zhruba okruh 60 km, tedy širší jádro povstaleckého území, ale sloužil povstání až do 27. října 1944. Tehdy se po ústupu z Banské Bystrice ozval z horské osady Donovaly naposledy.

Na Svobodném slovenském vysílači se cení obecně především to, že šířil a předával informace, ale v prvních dnech povstání plnil rozhlas zejména funkci, která toto vše dalekosáhle přesáhla. Událost, která se šíří prostřednictvím elektronického média, dostává u rádiového přijímače kontury, které skutečnost přesahují. Povstalecký rozhlas hned na počátku vzbudil dojem rozsáhlé akce, aktivoval lidi, získal je pro odboj a přispěl tak k tomu, že povstání nabylo skutečně značných rozměrů. Svobodný slovenský vysílač patřil spolu s rozhlasovou stanicí Błyskawica (Blesk)

¹⁰⁹ ASR Bratislava. *Rapoš*: Ja v rozhlase a rozhlas vo mne, 69.

¹¹⁰ Např. Jozef Tiso In: *Slovák 26* (1944) č. 218, 1. – K tomu též: *Hradská, Katarína / Fabricius, Miroslav* (eds.): *Jozef Tiso, Prejavy a články (1944–1947)*, Bratislava 2010.

¹¹¹ Svobodný slovenský vysílač Banská Bystrica od 29. augusta do 27. októbra 1944. Rozhovor s jeho organizátorom a šéfom Gabrielelem Rapošem. In: *Čas z 26. 8. 1945*, 17.

ve Varšavském povstání v létě 1944 a s rozhlasovými stanicemi na západním Balkáně k těm rozhlasovým orgánům hnutí odporu na obsazených územích Evropy, které pracovaly nejdéle.

Povstalečtí pracovníci se po svých prvních relacích dožadovali toho, aby kolegové z rozhlasu v Prešově jejich provolání převzali.¹¹² V Prešově ale fungoval provládní bezpečnostní aparát, nacházela se tam Hlinkova garda a nedaleko dokonce němečtí vojáci. Lze se domnívat, že by byli zasáhli, aby vysílání takových pořadů zabránili. Pouze na území, které bylo kontrolováno povstaleckými vojáky, popř. partyzány, mohl rozhlas uskutečňovat vysílání, které by obyvatele mobilizovalo pro povstání. Na východě Slovenska a též v Bratislavě takové jistění chybělo.

Pracovníci rozhlasu v Prešově by byli asi mohli svá zařízení poškodit či vyřadit z provozu tak, aby se na jistou dobu rozhlasový provoz zastavil. Ale i takový krok by byl vyžadoval pokyn nějakého odbojového orgánu, neboť se pracovníci rozhlasu nedokázali v nepřehledné situaci zorientovat. V Prešově ale nebyl žádný takový orgán aktivní, a proto se k povstání nepřipojili ani vojáci (přínejmenším ne organizovaně), ani rozhlas. Právě naopak: Poté, co Němci obsadili město, ovládli také rozhlas. Ten potom pod jejich kontrolou pracoval v souladu s nařízeními místních provládních funkcionářů, kteří v programu často vystupovali s projevy k obyvatelstvu. Jinak byly vysílány starší publicistické a literární pořady – nové už takřka nevznikaly – a stejné to bylo s hudebními pořady. Některé pořady vytvářeli sami Němci pro své vojáky.

Těžiště rozhlasové práce namířené proti povstání stálo na programu z Bratislavy. Od 30. srpna 1944 byla budova školy v Zochově ulici, ve které si Slovenský rozhlas po červnovém bombardování města zřídil své provizorní sídlo, pod kontrolou provládních jednotek. Jak konstatoval jeden z velitelů německých okupačních vojsk na Slovensku Obersturmbannführer SS dr. Josef Witiska: „Rozhlas je bez vedení a politické orientace. Ředitel Rusko, který smýšlí československy a panslavisticky, si nadále prodloužil svou dovolenou a od vstupu německých vojsk na Slovensko se již vůbec o rozhlas nestará.“¹¹³

Witiskovo hodnocení situace nebylo zcela namístě. Rozhlasové vysílání z Bratislavy v intencích okupační mocnosti, ač chabé, udržovali činovníci Úřadu propagandy. Reálně řídil chod instituce Ferdinand Hoffman, přednosta kulturního oddělení Úřadu.¹¹⁴ Svůj názor uplatňoval i Tido J. Gašpar, který počínaje zkoncipováním projevu pro generála Čatloše z 29. srpna přešel jednoznačně

¹¹² Archív Múzea SNP, Banská Bystrica. SSV, I/2, 5n.

¹¹³ *Prečan*, Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 626.

¹¹⁴ ASR Bratislava, SR I, Bb1-332. Zápis z 47. zasedání správy rozhlasu dne 7. 9. 1944.

do služby velení německých okupačních sil a iniciativně spolupracoval s jejich představiteli.¹¹⁵

Na západě i východě Slovenska byly tedy v provozu vysílače provládního rozhlasu a mezi nimi na středním Slovensku stál banskobystrický vysílač, který sloužil povstalcům. Mohli bychom připustit, že vláda v Bratislavě ovládala slovenský rozhlasový prostor, zejména poté co byl stacionární banskobystrický vysílač vyřazen z provozu. Disponovala totiž nejen vysílači v Bratislavě a v Prešově, ale i silným vysílačem ve Velkých Kostoľanech. Do jisté míry tomu tak nejprve skutečně bylo. Povstalci ale byli účinně a aktivně podporováni rozhlasovými stanicemi orientovanými protiněmecky v zahraničí a rozhlasovými orgány československého zahraničního odboje v Londýně a Moskvě.

Zatímco názory z moskevského a londýnského exilu na ozbrojený boj vyznívaly podobně, byla jejich stanoviska týkající se postavení Slováků v obnoveném Československu již zásadně odlišná. Ve vysílání z Moskvy se mluvilo o „slovenském národu“. Již první výzva tajného vysílače Za slovenskou svobodu obsahovala větu: „Voláme slovenský národ, aby se chopil zbraní.“¹¹⁶ Formulace „slovenský národ“ se nacházela i v dalších pořadech. Avšak londýnské vysílání setrvalo – kromě příspěvků komunisty Clementise – v podstatě na koncepci československého národa. Exilový prezident Eduard Beneš řekl v rozhlasovém projevu ze dne 8. září 1944, že v londýnské emigraci šlo od začátku „o budování nového národního státu“.¹¹⁷ Pod tlakem událostí ale nastal obrat, ministr Jaroslav Stránský v rozhlasovém projevu, který byl věnován slovenské otázce, 22. října 1944 prohlásil: „Politicky jsou Slováci samostatný národ, jestliže chtějí být samostatným národem a pokud jím budou chtít být. Právě tak jako Češi.“¹¹⁸

Rozhlasová situace na Slovensku vedení okupačních vojsk znepokojovala. Jeden z velitelů, Hauptsturmführer SS dr. Herbert Börsch, informoval začátkem října 1944 své nadřízené v Berlíně o tom, že „ještě i dnes podle hlášení ze spolehlivých kruhů navzdory existujícímu zákazu skoro všichni poslouchají nepřátelské vysílače. [...] Pozitivní propaganda, tedy Slovenský rozhlas a slovenské relace říšského vysílače Dunaj, se, ani jen co se počtu týká, nevyrovnejí početným nepřátelským relacím. Tak vysílá Londýn během 24 hodin desetkrát, Moskva šestkrát

¹¹⁵ Projev, který přednesl 29. 8. 1944 generál Ferdinand Čatloš ve Slovenském rozhlase a v němž oznámil obsazení Slovenska německými vojsky, připravil Gašpar.

¹¹⁶ *Rais*, Tajná vysílačka. – Viz také *Prečan*, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, 366–368.

¹¹⁷ *Prečan*, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, 465.

¹¹⁸ *Prečan*, Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko, 742.

a svobodný vysílač osmkrát ve slovenském, resp. českém jazyce. Zvláštní důvěru mají mezi obyvateli londýnské relace.¹¹⁹

Pro Slovenský rozhlas bylo očividně také těžké zaplnit program. Dr. Börsch v již výše citované zprávě dospěl k následujícímu hodnocení: „Slovenskému rozhlasu chybí naopak obratnost, atraktivní hesla a program, který vzbuzuje zájem.“¹²⁰ Kromě výjimek jako Konštantín Čulen už totiž nebyli publicisté, kteří by byli ochotni hroučící se režim obhajovat. Lidí, kteří až dosud vystupovali ve vysílání, se nedostávalo a téměř frontové podmínky znemožňovaly tvorbu pořadů. Program, který sestával z projevů politiků a častých repríz dříve nahraných pořadů, byl sotva s to upoutat posluchače.

Bratislavské vysílání ještě jednou oživilo, poté co 27. října 1944 bylo centrum povstání – Banská Bystrica – obsazeno německými vojsky. Rozhlasové zprávy o této události označil citovaný J. Witiska ve svém hlášení za „velmi působivé“.¹²¹ Ze slavnosti, kterou Němci v Banské Bystrici 30. října 1944 uspořádali, vysílal rozhlas v Bratislavě záznam projevu Jozefa Tisa. O zhotovení záznamu se postarala propagační skupina, která zvláště kvůli tomu přicestovala z Prahy.¹²² Celou akci v Banské Bystrici tehdy inicioval a zorganizoval Karl Hermann Frank.

Koncem prosince 1944 byla do Banské Bystrice evakuována pobočka v Prešově. Ze studií, která byla předtím používána povstalci, se ještě prostřednictvím opraveného banskobystriického vysílače po krátkou dobu reprízovaly starší pořady. Ovšem 5. února 1945 vydala správa Slovenského rozhlasu příkaz pobočku zrušit.¹²³ Pracovníci přešli do Bratislavy, kde proběhly v chaotických přípravách na evakuaci poslední týdny zimy. K evakuaci pak už nedošlo. Zbylo jen čekání na postupující Rudou armádu.

Rozhlas v Bratislavě pracoval do velikonočních svátků roku 1945. Závěrečný akt jeho činnosti spojené s dobou války proběhl v atmosféře bezmocné pomstychtivosti ze strany okupantů. Navečer 1. dubna nařídili Němci pracovníkům rozhlasu v Zochově ulici, aby vysílací provoz ukončili a opustili budovu. Následující den německá destrukční skupina zdemolovala zařízení technické kontroly.¹²⁴ Němci již předtím stihli odvézt vysílací aparatury z Prešova a Banské Bystrice a část

---

¹¹⁹ *Tamtéž* 586.

¹²⁰ *Tamtéž*.

¹²¹ *Tamtéž* 623.

¹²² *Tamtéž* 385, 387.

¹²³ ASR Bratislava, SR I, Bb1-359. Zápis ze 7. zasedání správy rozhlasu dne 5. 2. 1945.

¹²⁴ *Koma, Vojtech*: Budovanie rozhlasu, In: *Slobodný rozhlas* 2 (1946) č. 10, 2.

technického vybavení z rozhlasové budovy na Jakubově náměstí v Bratislavě a také zničit anténní stožáry vysílačů ve Velkých Kostoľanech a v Bratislavě.¹²⁵

Závěr

Na jaře 1945, když se ještě v západněji položených částech Slovenska bojovalo, dorazili do osvobozených Košic pracovníci Svobodného slovenského vysílače. Za pomoci techniků ze správy spojů opravili rozhlasové zařízení a v dubnu 1945 zahájili znovu vysílání. Bratislava se ohlásila opět 17. června 1945.

Zaměření rozhlasového vysílání bylo zřetelně vytyčené: Distancovat se od odstraněného režimu, eliminovat následky působení lůdků na smýšlení občanů, podporovat u nich pozitivní vztah k obnovenému československému státu, pomáhat při obnově válkou zničené země a při zvládnutí zásobovacích těžkostí. Společnost Slovenský rozhlas vykonávala svoji činnost – očištěna od přívrženců Tisova režimu – až do roku 1948. Potom byla zrušena komunisty, kteří tehdy převzali moc.

---

¹²⁵ SNA Bratislava, n. ministerstva dopravy a veřejných prac, kr. 91. 13. schůzka výkonného výboru poštové správy, 20. 5. 1942. SNA Bratislava kr. 108. Soupis škod způsobených bojovými operacemi.